

Nya lektioner i Zanskar, del 1 : Lyftet.

Resan föregicks av diverse omständigheter. Olympiaden i Peking stod för dörren med diverse bråk på vägen, speciellt från östturkestanskt håll, som lovat störa olympiaden så mycket som möjligt med oberäkneliga terroraktioner över hela Kina och som redan sprängt ett antal bussar och polisstationer i luften, främst i Kashgar, där 16 poliser avklarats på en gång. Tibetanska protester och demonstrationer hade pågått globalt sedan i mars, när våldsamheter utbrutit i Lhasa och ett okänt antal munkar och civila tibetaner omhändertagits på okänt sätt. Det var ju främst Tibet och Östturkestan som hade anledning att bråka med kineser då kineser ockuperat deras land, tagit det ifrån dem, genomfört långsiktig etnisk rensning genom masstvangsinvandring (ofta genom deportationer) av kineser, reducerat dem själva till andrahandsmedborgare i deras eget land, berövat dem möjligheter till utbildning och jobb, gjort sitt bästa för att förstöra deras kultur, försökt utplåna deras religion och identitet, med mera, med mera. Följaktligen kunde vad som helst hända under olympiaden inklusive väderkatastrofer i form av smogchock och sandstorm från Gobiöknen, så Olympiadkommittén, som gett olympiaden åt Peking i stället för åt Toronto, hade all anledning till självförvållad huvudvärk.

På berget K2, världens farligaste berg, mot vars trakter jag var på väg, hade den värsta olyckan inträffat sedan 1986. Då omkom 12 personer på berget. Nu omkom hittills 11. Vackert väder hade lockat upp ett lämmeltåg av turister, när de nått toppen hade vädret slagit om (som det alltid gör i strategiska ögonblick på K2), en viktig del av uppforsbacken

hade kollapsat, och ett antal blev strandsatta uppe på berget ovanför 8000 meter inför natten. De hade oförsiktigt och amatörmässigt nog bara tänkt på att ge sig upp och glömt att de också måste klättra ner igen helst innan det blev mörkt. Dessutom hade de startat sent, man ska helst lämna toppen före klockan 2 på dagen för att kunna ta sig ner igen, medan många inte nådde toppen före klockan 8, när det redan var mörkt. De blev tvungna att övernatta och frös ihjäl. En svensk, som varit klok nog att vända i tid utan att ha nått toppen, lyckades rädda några liv på vägen ner till baslägret på 5200 meter, där de kunde avhämtas med helikopter, men ingen helikopter kunde flyga upp till 7000 meter, ovanför vilka de flesta satt fast. Omsider kunde ytterligare några räddas, men ej utan amputationer av diverse förfrusna armar och ben, och den siste att räddas var en seg italienare efter tre dygn i dödszonen.

I Himachal Pradesh mellan Simla och Manali, vart jag skulle, hade 160 hinduiska pilgrimer trampat ihjäl varandra när templet uppe på berget de skulle till hade varit stängt, massan av pilgrimer hade fått vända, skyddsräcken rasade, folk fick panik, och så trampades 40 barn och för övrigt mest kvinnor ihjäl i den som en löpeld spridande förvirringen. Sådant är inte ovanligt i Indien men mycket ovanligt i mina hemtrakter där. Utan tvekan skulle jag få höra mycket om saken i Manali.

Min resa startade på Hiroshimadagen, onsdagen den 6 augusti 2008, med Finnair skulle jag flyga till Delhi med mellanlandning och byte i Helsingfors, jag räknade med att nå Manali torsdag kväll och Leh söndag kväll.

Halvar hade som vanligt erbjudit mig sin bostad som lämplig övernattning precis ovanför flygbusshållplatsen vid Korsvägen, varför vi hade en trevlig samvaro den kvällen och morgonen. När jag vandrade genom hela Göteborg från Majorna till Johanneberg var vädret fullkomligt idealiskt, och Göteborg hade aldrig varit mera till sin fördel med sina parker och träd överallt, bevarade idyller i Majorna och Haga, de vackra kyrkorna och öppna platserna, de lugna rena gatorna en tisdagskväll och de vackra palatsen i Vasastaden med Götaplatsen och den nya Humanisten som skapelsens krona i den nya expanderande universitetsstaden Göteborg. Dagen innan och hela helgen hade dock dominerats av nästan Gudrunartade stormar med hållregn tillräckligt för en månad under en enda dag och förfärliga huvudvärksproblem för min del till följd av de drastiska skiftningarna från högtryck till lågtryck. Det skulle bli mycket intressant att följa med vilka uttryck mitt nu två år gamla huvudvärksproblem (migrän) skulle ta sig under resan. Jag siktade även på att dra ut en besvärlig visdomstand mot slutet i Dharamsala.

På morgonen när jag skulle skiljas från Halvar ringde en polis på dörren som visade sig ha gått fel. Det är lätt gjort, då det finns två adresser med samma nummer, A och B, där den ena är osynlig. Jag hade själv gått fel som vanligt kvällen innan och gått ända upp till översta våningen på B innan jag kapitulerande tagit på mig glasögonen för att orientera mig. Denne man med polisärende visade sig vara hemma i Finland, varför konversationen blev vidlyftig där på morgonkvisten i svalen på tre man hand innan jag äntligen kunde traska iväg, ta min buss och ta mitt flyg.

Det lyfte punktligt i idealiskt väder, men i Helsingfors blev jag nedslagen av beskedet att mitt flyg vidare därifrån försenats två timmar minst. Det tilltänkta planet hade fått problem varför det bytts ut mot ett annat som måste inväntas från Peking av alla ställen. Sådant kunde således till och med hända Finnair, det bästa av alla flygbolag. Förseningen

kunde strula till hela den första kritiska etappen upp till Manali, då förseningar som bekant tenderar att multiplicera sig. En sen ankomst till Delhi kunde medföra svårigheter att hitta buss mitt i natten och komma vidare.

Planet ankom dock till slut och lyfte, och den enda faran på vägen var Finnairs speciella äppeljuice. Den serveras i plastkopp med folieskydd som lock, som måste avlägsnas med våld. Denna operation är omöjlig att utföra utan spill, om den ej genomförs med kirurgisk precision. Äppeljuicen är mycket klibbig, och har man råkat ut för detta försåt blir man aldrig av med det.

När planet ankom till Delhi två timmar försenat fanns det ingen ledig *gate*, så vi fick sitta kvar och vänta. Ett franskt plan skulle lämna sin *gate* och ge plats för oss men fick problem och stannade kvar. Slutligen fick vi efter 40 minuters kvarsittning hämtas med buss mitt ute på flygfältet.

Sedan hände allting väldigt snabbt då man äntligen var fri. Jag växlade genast resans pengar (200 pund, 16000 rupier,) fick genast ut mitt bagage, tog genast en taxi till *Inter State Bus Terminal* 20 km bort på andra sidan staden, fick genast en billig buss till Chandigarh (140 rupier) och for iväg.

I Chandigarh på morgonen fick jag genast en buss till Manali, något dyrare då den var luftkonditionerad. Dock fungerade inte luftkonditioneringen, varför takluckan öppnades i stället, vilket medförde kronisk blåst i hela bussen, varefter takluckan inte kunde stängas igen. Jag somnade ifrån alltihop. När jag vaknade igen var takluckan stängd och luftkonditioneringen fungerade. Vädret var mycket varmt (över 30 grader) och fuktigt med sporadiska korta men täta regnskuror, så man var tacksam för luftkonditioneringen.

Manali nåddes efter 8 på kvällen precis 36 timmar efter att jag tagit bussen mot Landvetter. Första etappen var bärgad utan men. Min gamle värd tog emot mig på Grönland lika oförändrad som alltid. Vädret var idealiskt i Manali, vägen till Leh var öppen, så ingenting kunde just bli bättre.

del 2: *Nederlag i Keylong*

Huvudvärken kom och gick nyckfullare än någonsin. Vid *touchdown* och befrielsen från det försenade planet försvann den spårlöst för att sedan många timmar senare återkomma i en blixattack över ögonen och i vänster öga för att bara försvinna spårlöst igen tills man glömt den, då den återkom med en ny blixattack i bakhuvudet eller på hjässan, vandrandes omkring som en stygg demon för att fortsätta slå till i blixattacker när man var som minst beredd på det och var man minst anade det. Det fanns ingen mera rationell förklaring. Migränfenomenet har varit ett olöst mysterium sedan de gamla egyptiernas tid när de byggde sina första pyramider. Det var bara att låta bli att ta den på allvar, och man kunde trots allt somna ifrån den, även om den alltid slog till som hårdast på morgonen när man vaknade.

Bill på mitt hotell Grönland hade betydligt värre problem. Under ett besök i Simla hade han blivit attackerad av en apa som rasande klöst honom i ryggen med en vass nagel som trängt djupt in i köttet. Följden blev att han måste genomgå en serie rabiessprutor. Han hade

inte fått vattuskräck men väl apskräck. Vid ett tillfälle hade han just köpt en klase bananer när en grupp konspirerande apor uppmärksammat honom. Han visste direkt vad de tänkte, och hellre än att bli klöst på nytt av en hel hop rasande djuriska galningar slängde han till dem en banan och flydde för livet i hopp om att de fördömda gluphalsarna skulle massakrera varandra över bananen. Det hör till saken att alla apor är heliga i Simla.

Nils Sjöström bodde på mitt hotell, vilket jag fick veta efter att han lämnat. Vi hade aldrig lyckats träffas. Han var min kollega i Göteborg som gav regelbundna bildvisningar från sina resor i Himalaya, främst från Nepal, vi hade tidvis stått i mailkontakt när han velat visa sina bilder i tibetanska föreningen mot arvoden, det hade aldrig funkat, och när vi ibland försökt organisera ett sammanträffande hade det alltid misslyckats. Nu hade han lämnat Manali en dag före mig och bott på mitt hotell när jag ankommit utan att jag vetat om det. Min värd visade triumferande och intet ont anande upp hans namnteckning vid incheckningen när han hade farit. Dock fanns det en möjlighet att vi kunde stöta samman någonstans i Ladakh eller Zanskar, fastän jag inte ens visste hur han såg ut.

Indien led av nästan hyperinflation till följd av matpriserna på råvaror, som över lag stigit 50%. Inflationen nådde nu 12%, och mot kronan hade rupien sjunkit med en tiondel. Min värd skyllde på regeringen och politikerna, och min försäkran om att det var likadant i hela världen gav föga tröst. Dock hade monsunen i år varit god, börjat tidigt och hållit sig relativt lugn, och jag hörde bara goda rapporter från Ladakh.

I Manali regnade det hela morgonen, det var 27 grader varmt, någon sol var knappast att hoppas på, så det var bara att satsa på att snarast ta första bästa buss över bergen.

Det gick inte längre att få plats och biljett direkt hela vägen till Leh. Man måste först fara till Keylong och där omorganisera sig. Det gick bussar stup i kvarten hela morgonen. Det var bara att hoppa på första bästa.

På Grönland talades det som alltid om resestrapatser. Ett helt gäng hade varit i Spiti och kommit igenom så mörbultade att det skulle kännas i veckor efteråt, då vägarna där, som alltid varit värst i landet, nu var värre än någonsin och dessutom i upplösningstillstånd, då det hade regnat hela sommaren. Monsunen hade ju börjat två veckor för tidigt i år och sedan dess hållit på, och så länge det regnade var det svårt att reparera upplösta vägar.

Ondast hade Bill farit, som efter sina aphugg i ryggen var extra känslig just mot hårda och kantiga ryggäten i våldsamt skumpande bussar.

Jag gick upp till Vashisht i vanlig ordning, men då det bara regnade fanns där just inte mycket annat att studera än regnet. Ej heller inspirerades man till en tvagning i de varma källorna då prospektet att efteråt torka sig med en våt kall handduk inte var särskilt attraktivt. Kort sagt, det fanns inte mycket annat att göra i Manali än att lämna.

Dock var jag i ypperlig form efter ett dygns välgörande vila i Manali när jag lämnade klockan sex på morgonen och på bästa humör fastän det regnade. Busstationen var full av startande bussar, och en av dem skulle till Keylong men var redan fullproppad. En vänlig man makade sig dock åt sidan på första bänk precis bakom chauffören, där jag fick sitta i mitten. Jag var den enda västerlänningen ombord.

Det regnade hela vägen upp till Rohtangs fasansfulla pass där djävulsklyftorna inte blev mindre avskräckande genom ovädret och dimmorna. De vanliga stoppen där vägen spolats bort och måste repareras åtminstone temporärt ägde rum i vanlig ordning, men upp

kom vi, 2000 meter på två timmar (från 2000 till 4000 meter) in i mjölkdimlandet närmast himmelriket där man såg ingenting. Men så fort vi passerat det vådliga passet upphörde det regna. Nedstigningen 1000 meter på andra sidan till Koksar var en baggis, och i Koksar var regnet reducerat till ett minimum. Klockan ett (efter sju timmar med två uppehåll på vägen i Marhi och Koksar) var vi framme i Keylong där det alltså duggade minimalt vilket småningom upphörde helt.

Där väntade den stora besvikelsen. Allt var förändrat. Tvillingbröderna, som i alla år drivit *Tashi Delegs* utmärkta restaurang och extremt billiga natthärbärge, och som blivit mina vänner, var borta. Härbärgen var stängt. Restaurangen var kvar men avskyvärt moderniserad och standardiserad. Jag fick ta ett konventionellt hotellrum (150 rupier, drygt 20 kronor, trots allt billigast på orten,) och trösta mig med vad restaurangen hade att erbjuda i brist på bättre alternativ.

Att uppleva att saker och ting inte längre fungerar och inte längre finns kvar efter att man vant sig vid dem och odlat kontakter och relationer i årtal hör till de värsta frustrationer en resenär kan råka ut för och gör honom ovillig att mera komma tillbaka.

Men solen kom småningom mer och mer till synes och lovade bättre tider, och resan till Leh skulle inte vara något problem, sade man på den odrägligt hypermoderna busstationen långt utanför byn. Det fick vi se hur det skulle bli med det.

del 3: *Den underbara huvudvärksresan*

Det fanns ett kloster i Keylong jag ännu inte hade besökt. Det låg norr om staden högt uppe, och det visade sig inte gå några vägar eller stigar dit. Det upptäckte jag när jag chansade på en genväg upp mot något som såg ut som en väg men visade sig bara vara en vattenränna. Då var det för sent att vända. Samtidigt började det regna, och jag var naturligtvis utan paraply, lockad i en liknande fälla som de 11 förolyckade på K2 lockade av förledande vackert väder. Det var bara att fortsätta klättra uppåt tills man kommit helt fel och terrängen var fruktansvärd med lössjord, vassa stenar och taggiga buskar. Den gyllene regeln förnekar sig aldrig: vilken stig som helst är bättre än ingen stig.

Till slut kom jag ner till klostret uppfifrån bakvägen efter diverse omvägar. Det var naturligtvis låst och alldeles nytt, för det verkade inte ens ha fått något namn ännu. Utsikten hade varit skaplig om solen hade varit framme. Nu var den inte det, men jag invigde min nya underverkskamera (*Canon Power Shot*) med några bilder ändå.

Det var resans första *trek* genomförd av ren dumdristig överoptimism efter att jag suttit stilla och varit överksam alltför många dagar, och eftersom jag i alla fall kom helskinnad ner, vilket de 11 förolyckade på K2 inte gjorde, måste jag beteckna denna inledningsexpedition som framgångsrik.

När jag kom ner gällde det att organisera biljetten till Leh. Många var vid busstationen i samma ärende. Biljettförsäljaren hade bett alla Lehresenärer att infinna sig 17.30, det gjorde alla, och då visste han ännu ingenting, då bussen från Delhi ännu inte hade kommit. Utom jag var det bara unga människor, en ryss, en spanjor, en schweiziska i sällskap med en irländare, och ett franskt par. Det lovade som vanligt att bli en brokig Lehresa.

Alla var bekymrade över det nya systemet, att det inte längre var möjligt att köpa biljett hela vägen från Manali till Leh, då ju ändå alla startade från Manali. Till slut kom Delhibussen fram överraskande tidigt bara en timma försenad, och genast blev biljettkön mycket lång. Som vanligt var alla de goda platserna redan tagna långt i förväg, och alla vi utlänningar fick nöja oss med att sitta nästan längst bak. Det skulle bli en hoppig resa.

Ryssen och jag sammanträffade igen senare för en gemensam middag. Efter den oersättliga förlusten av de tibetanska tvillingbrödernas guldgruva "*Tashi Deleg*" hade jag spanat efter alternativa ställen och tyckt mig hitta ett nära busstationen. Vem mötte vi väl där när vi kom dit? Det var brödernas nya ställe! De hade bara flyttat sin verksamhet närmare händelsernas centrum i Keylong, alltså busstationen, där den florerade obekymrat som vanligt. Inte konstigt att jag vädrat upp stället utan att veta något! Det var den totala rehabiliteringen genast av alla dagens besvikelser och missöden, och Kyrill och jag kalasade av hjärtans lust på resans första och kanske gedignaste tibetanska *thenthuk*. Även han hade varit mycket i Dharamsala och trivdes där, och vi hade flera gemensamma ställen. Han var 29 år gammal och hemma i Moskva, hans föräldrar och deras föräldrar hade alla varit kommunister, men han var det inte.

Mina tibetanska vänner var glada åt att jag ändå fått ett bra billigt rum med tibetanskt värdfolk under deras gamla ställe, och vi såg fram emot att träffas igen när jag kom ner från Leh. Då skulle jag veta bättre var jag då skulle härbärgera.

Natten blev fruktansvärd, fastän jag gick extra tidigt och lade mig. Jag vaknade före midnatt och kunde sedan inte sova resten av natten. Det var främst huvudvärken som spökade. Den hade satt i gång med alla klutar på en gång så fort jag lagt ifrån mig arbetet på kvällen, jag hade lyckats somna ifrån den, men liggandes vaken var den ofrånkomlig. Det var ju den hisnande bussresan till Leh som stod för dörren över fyra pass på över 5000 meter, som alltid resulterade i självklar huvudvärk, vilket jag bävade inför. Det var som om huvudet tog ut den huvudvärken redan i förskott.

Min värdinna hade lovat väcka mig 4.30 vilket hon inte gjorde, men jag låg vaken ändå, så det var bara att traska iväg.

Schweiziskan med sin irländska kille uteblev. Tydligt hade de fått annat att tänka på, till exempel kärlek, och föredragit att sova. Alla de andra var där: det franska paret, Kyrill från Moskva och Kicko från Alicante, fyra mycket unga och naiva koreaner, och fyra medelålders ryska turister från Vladivostok, som reste i Nikolaj Roerichs fotspår, den store ryske forskaren och målaren och hela hans familj, som etablerat sig i Indien. Således blev ryskan det dominerande språket bland bussens 13 utlänningar.

Den första prövningen blev en truck som fastnat i en dypöl och blockerade trafiken i en timme. Dypölsproblemet blev en återkommande följetong under dagen: det regnade i öknerna, och vägarna var utan beredskap.

Den andra prövningen blev svårare: en bro måste repareras, vilket tog två timmar.

Däriigenom tog den 60-mila ökenresan sammanlagt nästan 17 timmar. Varken Kyrill eller Kicko fick ens någon huvudvärk av höjderna, medan även min blev minimal, som om den nöjt sig med att få värka ut under natten.

Då de ingenstans hade att bo tog jag med mig Kyrill och Kicko till mitt hem i Leh. Klockan var 10 när vi kom fram på kvällen, men icke desto mindre togs vi emot med öppna armar. Allt ordnade sig, och alla mådde bra. Man var hemma igen.

I Lahaul hade det varit torrt hela tiden ända tills det börjat regna lagom tills vi kom. Även Ladakh hade haft regn de senaste dagarna, och det var osäkert om vägarna var användbara. Genom öknen hade vi haft flera regnskurar, och den stora ökenslätten mellan Pang och Tanglang La, 64 kilometer ökenraksträcka, som förr varit helt steril, var numera grön sedan tre år.

Jag hade stigit upp den morgonen i Keylong i sämsta tänkbara form, och så kommer man fram till Leh efter 50 mil och 17 timmar över fyra 5000-meterspass oavbrutet sönderskakad av en mörbultande buss – och befinner sig i bästa tänkbara form vid framkomsten med all huvudvärk bortblåst. Kan det förklaras?

del 4: *Läget i Leh.*

Första morgonen i Leh vaknade man som vanligt i paradiset. Kyrill ville ha eget rum, och jag delade rum med Kicko. Han hade en påfallande likhet med Viggo Mortensen, särskilt i rollen som Aragorn, och kanske också med målaren Andrej Rubljev i Tarkovskijs film, och han var den typen – han hade kunnat vara ikonmålare. Han hade varit länge i Indien och i sex månader arbetat socialt i Bodhgaya. När hans visum gått ut hade han rest till Nepal för fyra månader och sedan begivit sig till Dharamsala, varifrån han kommit tillsammans med Kyrill på väg till Ladakh. Han ämnade stanna kvar i Indien till december, då han måste resa hem till Alicante för sin systers nedkomsts skull. Sedan skulle han återkomma till Indien i januari för nya sex månader.

Även Kyrill var filosofiskt-mystiskt lagd, och han gav mig en bok att läsa om George Ohsawas makrobiotiska filosofi. George Ohsawa var japan och drabbades vid 17 år av lungtuberkulos. Alla i hans familj hade dött av sjukdomen vid unga år, och när de flesta av hans närmaste avled omkring honom beslöt han att göra något åt saken. Han studerade näringsämnen och kom fram till att yin- och yangsystemet kunde appliceras i maten lika väl som i livet. Yin och yang handlar om att få livet i balans. Yin är de inåtriktade krafterna, och yang är de utåtriktade. Han fann att i maten kan allting systematiseras efter yin och yang och således komponeras för att åstadkomma rätt balans i metabolismen. De flesta sjukdomar beror av obalans i kostens yin och yang. I västerlandet har det i decennier varit välkänt att de flesta sjukdomar är välfärdssjukdomar till följd av överdrifter i ätandet, främst av kött- och mjölkprodukter, som kan få balansen att tippa över åt yanghållet resulterande i aggressioner, vrede och stress, medan för mycket yin, som i fisk och grönsaker som äggplanta och avocado, kan få balansen att tippa över åt andra hållet resulterande i sorg, gråtfärdighet och depressioner. Kan man få balansen rätt mellan yin och yang i matförsörjningen kan man bli hur frisk som helst och, *nota bene*, äta och dricka vad som helst.

Dessa forskningar ägnade George Ohsawa sitt liv åt, otaliga har till följd därav blivit friskare och fått bättre liv, och själv levde han i 73 år, från 1893 till 1966.

Går man vidare i studiet av yin och yang ställs man inför det förbluffande filosofiska faktum, att yin- och yangsystemet är applicerbart på allt i livet – livet måste vara dualistiskt för att komma i balans och fungera. Ingen mår bra av att bara ha sig själv att tänka på – det behövs en motpart. Liksom ljus måste balanseras av mörker, sommar med vinter, liv med död, regn med solsken, extas med fasa, aktivitet med sömn, mat med dryck, införing med avföring, osv, måste man själv och allt vad man gör i livet balanseras av ett motsatsförhållande. Ensidighet fungerar aldrig, medan ju större mångsidighet och pluralism, utvikningar och variationer, desto mer kontraster och motsatsförhållanden, och desto rikare liv.

Toniot var hemma, den yngsta sonen, som jag inte fått träffa på sex år. Han hade för fyra år sedan gift sig med Sarah från Arizona, som jag träffat varje år 2000-2002, och jag hade 2004 precis missat deras bröllop. Sedan dess hade han varit i Arizona varje gång jag besökt Ladakh där han studerat vidare och nu övergått från ekologi till filosofi. Vi hade ett långt livligt samtal hela morgonen om de stora livsfrågorna, om den äldsta grekiska filosofins (främst Pythagoras och Platons) nära släktskap med buddhismen, om vetenskapens och den naturalistiska livsåskådningens stora misstag i förnekandet av Gud att göra sig av med skapandets mysterium, om omöjligheten i att definiera och beskriva det innersta av en individ, och så vidare. Vi avbröts i våra diskussioner av att han måste vidare till ett möte.

Bland de andra gästerna, som var få, märktes två original från Sydtyrolen. När de först kom och jag hörde deras dialektala rotväliska trodde jag först de var holländare. De var tämligen bortkomna, hade kommit till Ladakh för att *trekka* i en grupp om tolv, blivit magsjuka, blivit efter och lämnats kvar i Leh i väntan på de andras återkomst, och kunde dessutom dåligt engelska. Jag talade hjälplig italienska med dem.

Så var där ett mycket kultiverat äldre isarelitiskt par. Han var lärare på en teknisk högskola i Tel Aviv, som han menade att var platsen för det nya Israels skapande medan allt övrigt i Israel hörde till det förgångna. De hade kommit hit på rekommendation av Benny Shiloh, som jag träffat här med hans ampra fru förra gången. Således hade vi gemensamma vänner i Israel.

Jag träffade min lille reseagent, som var lika glad åt att se mig igen som jag var åt att se honom. Han skulle genast se sig om efter en jeep mot Zanskar. Till följd av regnen hade en bro rasat och flutit bort vid Ulle Tokpo, så att vägen mot Srinagar tills vidare var stängd, men den skulle nog repareras inom några dagar, då vägen var livsviktig för Ladakh.

Regnet var ett bekymmer. Jag hade brukat råka ut för våldsamma oväder kring månadsskiftet juli-augusti och därav lärt mig att komma senare, men att det regnade rikligt så här sent (efter 10 augusti) var helt nytt. Kvällen den 11-e var det åska och ösregn, varpå det regnade hela natten och morgonen, så att det till och med läckte in i mitt och Franciscos rum. Det fanns anledning att oro sig för vägarna.

del 5: *Nya Zanskarturer.*

Man gjorde alla de vanliga exkursionerna och återbekantade sig med alla de gamla kontakterna, gick upp till Fredspagoden och Tsemofortet med dess oöverträffbara

utsiktspanoraman över Leh och slutligen upp till slutet av dalen för att träffa överste Wangdus.

Han hälsade mig med orden: "Så du för välsignelsebringande regn med dig igen som vanligt." Med tanke på översvämningarna, de bortspolade broarna och oöverskådliga vägskador hoppades jag verkligen att det inte var jag som var skyldig till allt detta, och jag frågade något förvånad: "Menar ni att regnen behövs?" "Regn behövs alltid," menade han lakoniskt och struntade fullkomligt i alla eventuella skador. Om det är något i väderleksväg jag alltid varit rädd för, och faktiskt det enda, så är det störtregn och slagregn.

Tyvänn hade han inte mycket tid över för mig, då han var upptagen med fyra ingenjörer som hjälpte honom med byggandet av en ny minnesstupa vid sidan av den tidigare, som var rest efter hans fader. Den nya skulle resas efter hans moder. Vi hann ändå prata något, och jag berättade för honom om mina nya Zanskarplaner och lovade besöka honom på nytt efter fullbordat Ladakhprogram.

På mitt härbärge dök det upp en fransk lärarinna i engelska med en tibetansk munk. De kom direkt från Zanskar, varför det naturligtvis bara pratades Zanskar mellan oss. Vi var helt överens om att det bara förelåg två problem med Zanskar: att komma dit, och att komma därifrån. Hon gjorde vad hon kunde för att underlätta mitt planerade besök i Zanskar med att fabricera ett lokalt pass i form av en skriftlig inbjudan till klostret Mane 18 km från Padum, där hon bodde med munken. Jag tog tacksamt emot det som ett värdedokument.

När jag forskade i möjligheterna mot kvällen visade det sig att det förelåg problem. Enligt nya lokala bestämmelser i Kargil fick taxi- och jeepförare inte längre transportera utlänningar ("turister") hela vägen från Leh till Padum, utan de måste stiga av i Kargil och där byta till chaufförer från Kargil. Det enda resultatet av detta var naturligtvis att chaufförerna från Leh blev helt utan utländska passagerare medan chaufförerna i Kargil fick dem ännu mindre – hur dumt som helst.

Alternativet var bussen. Den var billigare men tog mera tid på sig, och ingen visste när den skulle gå – högst två gånger i veckan. Jag skulle infinna mig vid busstationen följande dag klockan 10 på morgonen för att höra efter om det möjligen skulle gå en buss klockan 2 på natten. Problemet med den bortspolade bron vid Ulle Tokpo kvarstod också.

När jag kom till busstationen fanns det naturligtvis ingen buss där. Det hade det inte gjort förra året heller. Jag väntade hela timmen och var till slut färdig att ge upp och skrota hela Zanskarföretaget för att i stället satsa på lokala *treks*. Jag frågade en pojke om han visste något om bussen. Han föreslog att jag skulle komma tillbaka klockan 2 och då köpa biljett. Bussen skulle gå 5 på morgonen.

När jag återkom klockan 2 var bussen där, och jag fick till och med köpa biljett. Jag fick den sämsta platsen – allra längst bak, men åtminstone vid fönstret. Det skulle bli en ny uppskakande 50-milabussresa för ytterligare krut till min överlevnadspotens.

Kyrill sysslade mest med sina hälsoterapier och övningar när han inte var ute med tre franska flickor, men han förberedde ett gediget *trekking*program med till och med uppköp av syrgastuber som förberedelse. Han ville vandra mellan Lamayuru, Alchi och Hemis, och det var möjligt att vi skulle stöta på varandra någonstans ännu.

Francisco hade hittat en lämplig lama i en lämplig by 9 km från Leh att gå in i en tre månaders *retreat* för. Det hade varit hans avsikt med att komma till Ladakh. Efter de tre månaderna skulle han fara hem till Spanien för att närvara vid sin systers nedkomst för att efter det möjligen återvända till Indien. Vi hade delat rum och kommit väl överens som de bästa vänner hela vägen.

På mitt härbärge bodde också ett israeliskt par, en kollega till Benny Shiloh som jag träffat förra gången, som skickat sin kollega med fru hit i sina fotspår. De var mycket trevliga, och vi hade utomordentligt givande samtal och diskussioner varje kväll vid middagen om litteratur och filosofi, buddhism och judendom, historia och vetenskap. Han liksom Benny arbetade som lärare och projektledare vid Weizmanninstitutet i Tel Aviv, och vi formade genast en mycket innerlig vänskap. Han var bara tre år äldre än jag med barn och barnbarn.

Problemet var vädret – regnet envisades med att inte hålla sig borta. Under den sista natten kom det två långa skurar som höll mig vaken med oro och skräck, och den sista hade ännu inte bedarrat när jag fick traska iväg till stationen halv 5 på morgonen med paraply och ficklampa. Francisco hade ställt sitt väckarur för säkerhets skull (då jag saknade,) men jag hade ändå inte kunnat sova en blund, precis som i Keylong. Han bjöd ett ömt avsked, både han och Kyrill hade varit ytterst tacksamma för att jag fört hem dem till ett ställe som Lung Snon, och vi skildes för att kanske aldrig mer återse varandra.

Jag hittade bussen i regnet och steg på. Bara en annan vit man var ombord, en äldre österrikare från Wien. Bussen satte av klockan 5 i regnet, och det var bara att hoppas på det bästa.

del 6: *Padumbussen*

Avfärden var anmärkningsvärt tyst – ingen ombord sade ett knyst, när bussen bröt upp under hotande regnskyar klockan 5 på morgonen från Leh. Regnet hade upphört men molnen var mörka, och det klarnade aldrig helt under dagen.

Redan klockan 8 nådde vi Khaltse efter 10 mil, som blev den första anhalten, där man kunde inta en frugal frukost. Då jag inte sovit under natten blev jag efter frukosten så sömnig att jag i stort sett sov hela vägen till Kargil under ständiga upphoppningar. Då jag satt bakerst i en hoppig buss längs gropiga vägar fick man utveckla en speciell teknik för att undvika att slå huvudet i fönstret eller vassa kanter fast man sov, med båda händerna stadigt i handtaget i sätet framför.

Det blev en del extra uppehåll på grund av bensinbrist och tankställen som inte fungerade, men det första riktiga uppehållet efter Khaltse blev Mulbek 4 mil från Kargil med en uppfriskande kopp te. Tjugo i tre var vi framme i Kargil efter nästan 10 timmars resa.

Där förnyades bensinlagret, och chauffören, konduktören och några andra ledande resenärer samlade sig till en konferens. Det hade varit sagt tidigare, att vi skulle fortsätta från Kargil klockan 2 på natten. Nu var tydligen chauffören i så god form att han ville starta tidigare. Hör och häpna! Efter bara två timmar (klockan 5) skulle vi fara vidare och således krångla oss igenom oländiga bergsstigar med en stor skrymmande buss hela natten! I gengäld slapp vi hotellbekymret.

För en senkommen lunch uppsökte jag mitt gamla ställe 'Standard', som varit så tillfredsställande förra året i Sarkas sällskap. Knappt hade jag satt mig, så meddelade mig den sorgsne kyparen, att all mat var slut. Han rekommenderade mig till 'Las Vegas' i stället.

Detta låg tvärs över gatan och var ett något finare ställe med förträfflig mat. 'Las Vegas' är ett märkligt namn på en restaurang i en nästan helt och hållet muslimsk stad som skaver direkt mot Pakistan, men Kargil är bättre än sitt rykte, och jag såg fler damer på gatorna den här gången än förra gången.

Min äldre reskamrat Johannes från Österrike avstod från min inbjudan till lunch, då han inte ville äta under resan, vilket kanske var klokt med tanke på dess genomgående uppskakande karaktär, men jag lämnade 'Las Vegas' mätt och belåten och helt beredd på vad än den kommande skakiga natten skulle ha att erbjuda. Detta var dessutom inte bara Napoleons, Lawrence av Arabiens och Walter Scotts födelsedag utan dessutom Indiens självständighetsdag, vilket firades i TV och offentligt under mycket mer anständiga former än den fasaväckande olympiaden i Peking.

Två fantastiska möten: vem dyker upp där i Kargil i min väg om inte min chaufför från förra året? Vi kände genast hjärtligt igen varandra och var helt överens om det skamlösa i de nya jeepbestämmelserna för Kargil, som faktiskt saboterade hela turisttrafiken till ingen glädje för någon men till förtret för de flesta.

En amerikan från Hawaii dök upp på 'Las Vegas'. Vi hann inte prata mycket, men han hade varit i Srinagar till och från sedan 1967, och det hade alltid varit krig, som om detta var Kashmirs normaltillstånd. 1967 hade problemet gällt kineserna, som vällt in som Pakistans bundsförvanter. Han var vegan och skulle nu till Srinagar än en gång för att hämta sin hustru. Vad hon gjorde där lär vi aldrig få veta.

Två nya passagerare dök upp inför avresan. De hade kommit med en annan buss från Leh, det var ett äldre erfaret österrikiskt par, så nu fanns det tre österrikare i bussen och jag, hon var mycket blid medan han tydligen varit ute på en del expeditioner: han visste allt om Maya i Honduras och Guatemala, som en sliten och gleshårig, spröd och gammal Indiana Jones.

Därmed blev bussen ännu fullare, och mina utsikter att få en bättre plats eller åtminstone att få sträcka ut mig blev noll.

Vi nådde Sanko klockan 7 precis i skymningen, varefter allt blev mörkt. Det blev vår enda tepaus för en lång tid. Jag kunde inte upphöra att förvåna mig över chaufförens djärvhet att vilja köra en smockfull buss längs så omöjliga bergsvägar i nattmörker. Saken var den, att det var fullmåne. Men om molnen var täta, vad hjälpte fullmånen då? Dock klarnade det efter hand, och man bjöds hela kvällen på den sensationella upplevelsen att få färdas genom ett ständigt vildare månlandskap i fullmånensbelysning.

Kulmen nåddes strax efter midnatt när vi närmade oss Rangdum och det plötsligt utanför mitt fönster mellan mig och floden dök upp två hästar, som företog sig att ta upp en kapplöpning med bussen. Den ena hästen var svart och galopperade, men den andra, som tog ledningen, var en vit passgångare och tycktes närmast sväva fram. Och inte nog med det. Snart slöt sig andra hästar till dessa, den galopperande flocken med den vita passgångaren i täten växte i antal till minst ett dussin, vartill kom också flera föl. Det gav en oerhört romantisk verkan att se denna skimrande flock hålla jämn takt med bussen, nästan som när

en flock delfiner ackompanjerar ett fartyg till havs, medan månen glänste över flodens mörka vatten och förvandlade det till silver medan de oerhörda bergens svarta silhuetter tornade upp sig i bakgrunden med hisnande överväldigande trollkraft.

Klockan 1 kom vi fram till Rangdum, som var halva vägen mellan Kargil och Padum. Där blev det ett omfattande tekalas, medan en hel flock unga damer dök upp och ville åka med bussen. Om den var trång förut blev den dubbelt så trång nu, ty dessa damer var minst 20 till antalet och fick alla stå i gången, där de på allra bästa humör höll i gång halva natten med sånger och fnitter och det gladaste tänkbara flickkvitter, tills de steg av någonstans..

Efter hand förmörkades skyarna igen, månen försvann för resten av natten, och efter det stora passet Penzi La började tröttheten bli outhärdlig. Detta var den andra natten utan sömn, och Johannes från Wien var i samma sits men tycktes klara det bättre än jag – han slapp åtminstone sitta längst bak.

Bussresan kan närmast beskrivas som en oavårligt skakande stormfärd i mycket krabb sjö, då bussen inte bara oavbrutet hoppade och skakade utan även krängde. Man kunde inte somna in utan att huvudet smällde i någonstans, och man kunde undvika detta som längst bara med att krampaktigt hålla fast i handtaget i sätet framför med båda händerna. Då vaknade man när huvudet föll på händerna, och det gjorde inte lika ont. Efter passet var det omöjligt att alls hålla sig vaken längre, man somnade automatiskt in igen så fort man vaknat och drömde närmast hallucinatoriska drömmar, som fick en att treva och klämma på grannarna, som sov lika groteskt oroligt...

Det ljusnade efter hand, och klockan 7 på morgonen kom vi fram till Padum, efter precis 24 timmars bussresa, om man räknar bort de två timmarna i Kargil. Man var tämligen ankommen och kunde knappt stå på benen, den oavårliga bussjögången hade satt sin stämpel, man fick ta det mycket försiktigt, men österrikarna fick plats på hotell Ibex medan jag tog in på *the Tourist Bungalow*, samma ställe som förra året, som då rekommenderats mig av de oförglömliga tjeckiska trekkarna Peter och Sarka. Man hade landat och kunde lugnt se om sina skepp, (min toalettmugg och två pennor saknades,) ta en välbehövlig frukost på Kailasrestaurangen och försöka ta igen något av två dygns förlorade sömn.

del 7: *Zanskar, första dagen: Stagrimo och Karsha.*

När man vaknade till liv igen uppsökte jag mina äldre österrikiska vänner bara för att se om de fortfarande levde. Johannes var på språng och redo för vad som helst och väntade på paret, som inte höll tiden. När Hasso uppenbarade sig till slut bad han om ursäkt för att han legat död ända sedan han kom in på rummet, men nu ville han genast gå upp till klostret Stagrimo, då där skulle finnas en del hemlighetsfulla klippreliefer och mycket gamla statyer.

Då jag även ville besöka Karshaklostret denna dag kunde jag inte ständigt vänta på dem utan kom upp till klostret, som var tre, utforskade dem, det äldsta var från 900-talet med bibehållna fresker, men fann inga klippreliefer. När jag begav mig ner igen upptäckte jag Johannes som gått fel och letade efter de andra som gått ännu mera fel. Jag ursäktade mig med Karsha och lät dem fortsätta klara sig själva – det var ju de som velat upp hit.

Styrkt av en idealisk lunch bestående av två koppar te på en tibetansk sylta fortsatte jag direkt mot Karsha. Vinden var hård, som den alltid tycks vara i Zanskar, men vädret var barmhärtigt, regnet höll sig på avstånd trots hotande molnighet, och fastän det tydligt var stark nederbörd över bergen nåddes jag bara av några dagdroppar torrt ökenregn.

För övrigt var vägen rak och lätt, det var omöjligt att gå fel, och på vägen mötte jag en frisk europeiska ävenledes vandrandes, en lärare i engelska från Tyskland som bodde hos nunnorna på klostret.

Karsha är ett av Ladakhs mest svårbestigliga kloster, då det är stort och allt är byggt lodrätt längs med berget, och det är flera hundra meter upp till det översta templet. Jag hade tur då jag hamnade mitt i en session där till och med min gamle vän från Ibex deltog, som hjälpt mig så mycket förra året. Aldrig hade jag väntat mig att få se honom här. Konferensen bjöd på te och skorpor, vilket erbjöd en välbehövlig vila och omväxling på vägen upp, varefter jag kunde fortsätta till toppen. Vädret hade klarnat och var nu idealiskt och kunde inte bli mera så för en fotograf.

I byn nedanför kunde jag förfriska mig med en kopp te – förra året hade inga tesjapp förekommit ännu, men nu hade de tydligen lärt sig att det behövdes. Jag skymtade även en annan stor grupp turister med senilskidstavar för torrgående terräng.

När man kom tillbaka vid 6-tiden efter en hård dags arbete var det skönt att sträcka ut sig i det ljuvligt moltysta *Tourist Bungalow* i egen säng med en saliggörande drink Martini. Ingen visste något om bussar tillbaka. Enligt min värd kunde det gå en i morgon bitti, och i så fall skulle det dröja 3-4 dagar till nästa. Min gamle vän på Ibex lovade ta reda på saken.

En ljuvlig middag väntade på Kailashrestaurangen, där jag intog traditionellt en präktig tibetansk *thenthuk*. Johannes var där, efter Stagrinoäventyret hade österrikarna tagit det lugnt och nästan bara vilat, men de siktade högt mot Karsha i morgon.

Och hälsan? Den hängde med. Min huvudvärk var borta (peppar, peppar) men hade varit outhärdlig hela den sista bussnatten, vilket ju inte är så konstigt, när man smällde huvudet i något hårt hela tiden varje gång man somnade. George Ohsawa hade också vetat allting om huvudvärk. Det värsta man kan göra är att ta något medel emot den, för det bara bedövar och kväver signalerna utan att åtgärda problemet, som då naturligtvis måste riskera att bli värre. Ohsawa rekommenderar massage, massage och åter massage, med koncentration på de punkter där smärtan är fokuserad. Detta råd hade jag följt med gradvis allt bättre resultat.

Ett annat mera originellt råd, som jag en gång fick från en helt annan källa, nämligen en musiker, och som gäller all ohälsa över huvud taget, är att man skall hela tiden helt enkelt springa ifrån den, alltså hålla själen mer aktiv än kroppen och alltid ligga före i medvetandet om de kroppsliga och fysiska besvären och krämporna, så att man helst aldrig skall få tid att tänka på dem och bekymra sig om dem så att de blir värre, precis som en dirigent alltid måste ligga en aning före i musiken före alla musikerna i orkestern, ty annars tappar han greppet om musiken. Det gäller att aldrig släppa greppet om själen, och bara själen är kroppens mästare och kan få den att besegra vilka sjukdomar som helst, med modifikation, naturligtvis: amputationer, ögonförlust och andra rena lyten räknas naturligtvis inte som överkomliga sjukdomar.

Jag mötte österrikarna igen till kvällen, och de hade fullständigt villat bort sig under dagen och slutligen tagit sig över staketet till Stagrino för att ta sig in, och slutligen hade de funnit sina stensulpturer. Johannes hade fotograferat dem och lovade att skicka mig fotot. De bad så mycket om ursäkt för sin veliga bortkomst.

Middagen intogs på Kailash enligt tradition och hävd, trots att det hade blivit dyrt. De tog nu 60 rupier för en kannan te (6 koppar) medan alla sjappen bara tog 5 rupier per kopp. En frukost på ett annat ställe var hälften så dyr som på Kailash.

Det följde en välbehövlig och fullkomligt god natts sömn.

del 8: *Zanskar*, andra dagen: *Bardan och Mune*

Jag hade gärna velat starta på dagens vandringar så tidigt som möjligt, men återresan krävde organisering i så god tid som möjligt. Ett sällskap på fyra fransoser måste hinna till Srinagar i tid för att ta ett flyg, men priset för en jeep var 8000, och de ville helst inte betala 2000 per man. De försökte locka mig, men jag hade inte lika bråttom. Själv satte jag ut en lapp om önskvärd återfärd på måndag, ty nu skulle jag ju upp till Bardan och Mune.

Det var uppforsbacke hela vägen som var ganska monoton, men plötsligt låg Bardan där i all sin glans uppe på en klippa vid en klyfta ovanför den rasande floden. Jag försökte ta mig in i klostret, men ingen var hemma. Alla munkarna var ute på arbete.

Mitt emot låg ett tält, och jag chansade på det för en kopp te. Det var en man hemma i tältet, och han tog hjärtligt emot mig och trugade på mig tre koppar te på raken. Det visade sig att han var polis och att hans tält var en *checkpoint*, så jag måste fram med mitt pass. Det var tur att jag hade det med mig.

Det visade sig att vi var jämnåriga, så det var mycket svårt att bryta upp därifrån – han ville ju bara bjuda mig på te hela tiden. Men slutligen kom jag iväg.

Avståndet var något kortare till Mune (kanske 10 km från Padum till Bardan och 8 från Bardan till Mune) men det var ändå uppför hela tiden, och mot slutet blev det ansträngande. Dessutom måste två floder forceras genom vad, det gällde att hoppa över på opålitliga stenar, medan fordon bara kunde köra rätt igenom.

Man såg ingenting av Mune förrän man kom fram. Man anade ett klosternärvaro genom skymtande gröna odlingar och någon tempelpåle, men först när man rundade hörnet låg klostret där i hela sin härlighet blickande över ett ljuvligt pastorallandskap av gröna ängar och ytterst fåtaliga hus. Hit hade Suzy, den franska lärarinnan i engelska, bjudit mig och skickat med mig ett rekommendationsbrev. När jag inträdde i kongregationssalen satt det tre munkar där fullt upptagna med att läsa högt ur sina heliga böcker (olika texter samtidigt i oregerlig kör) och dricka te, och jag blev omedelbart serverad. Jag hade bjudits på smörte även av min jämnåriga poliskommissarie i Bardan men där föredragit svart te utan smör, men detta munkte var bättre och rent aptitligt, så att man gärna drack mera. Plötsligt blev man då serverad en hel lunch.

De tre munkarna tog alltså mycket hjärtligt emot mig och godkände rekommendationsbrevet utan prut fastän de inte kunde engelska. Jag blev omedelbart

anvisad ett rum där jag kunde få vila något, och de hoppades innerligt att jag skulle stanna över natten.

Lunchen de bjöd på var en mycket exotisk zanskarisk specialitet. Det var min första kötträtt i Indien denna gång. Det var smaskiga köttslamsor, troligen av får, i någon sorts gul stuvning, som var mycket smaklig. Naturligtvis var det tyvärr omöjligt att lära sig namnet eller att erhålla ett läsligt recept.

Här stod man nu inför ett mycket svårlöst dilemma. Jag ville naturligtvis ingenting hellre än att stanna över natten här i detta fullkomliga paradiset, men samtidigt hade jag redan betalat för mitt rum i Padum för kommande natt, och där måste jag också bevaka mina jeepintressen. Om det gick en jeep i morgon ville jag inte missa den. Ej heller hade jag tagit med mig mina toalettsaker eller någon tröja för natten, som kunde bli kall här uppe. Därför beslöt jag att inte stanna.

Huvudlaman, som Suzys brev hade adresserats till, var tyvärr på ärende i Raro, en by en kilometer därifrån där vägen tog slut, och Suzy, som bodde här, var ju själv i Leh fortfarande. Inte ens hennes munk var här. Hade de varit här hade de säkert lyckats övertala mig att stanna trots allt.

Vägen ner blev lättare då det ju var nerförsbacke hela vägen och medvind dessutom, men vinden kunde ibland bli rent besvärlig, då byarna nådde stormstyrka. När jag försökte fotografera ett vattenfall kom vinden rusande ner mot vattnet och blåste det i kaskader emot mig, så att det nästan var omöjligt att fotografera – min kamera var ingen vattenkamera. Plötsligt kom det en regnskur, lyckligtvis hade jag tagit paraplyet med mig, men det var svårt att spänna upp det, då regnet i princip var vågrätt. Det var märkligt att stå där mitt i öknen med ett paraply mot en ursinnig regnskur som bara blötte benen medan solen ändå lyste för fullt. Det saknas ett ord i svenska för solhällregn.

Poliskommissarien i Bardan tog lika hjärtligt emot mig igen, men den här gången slapp jag dra upp passet igen. Han hade en gäst hos sig i kortbyxor, en japan vid namn Shia, som inte blivit insläppt i klostret då han inte kunnat skyla sina ben. Polisen satt och lagade någon sorts byxor så att japanen med denna nyckel kunde bli insläppt i klostret. Det är ju faktiskt ganska rimligt att man inte blir insläppt i ett heligt kloster utan byxor.

Klockan 6 var jag nere i Padum och tog genast in på ett tesjapp för att bärga mig efter en niotimmarsarbetsdag på hög höjd under oavslutligt marscherande. Upp hade det tagit 3,5 timmar, ner bara 3, sammanlagt 36 kilometer. Där på sjappet satt det en fransyska, som hörde till dem som skulle med en jeep i morgon. Hon blev glad när det visade sig att jag var den Christian som skrivit lappen. Fem var intresserade utom jag. Det skulle innebära en kostnad per person om 1250 rupier till Kargil – jämför det med 500 i buss från Leh. Men den bussen hade förstört min rygg åtminstone tillfälligt, vilket kunde undvikas i jeep, där man även när som helst kunde be föraren stanna för fotografering. Dessutom kunde man själv bestämma avfärden, som inte måste vara 5 på morgonen eller 2 på natten eller 5 på kvällen. Jeepresenärerna skulle träffas för konferens i hotell Ibex klockan 7.

Jag var punktlig, men de var inte där. I stället satt österrikarna kring ett eget bord och diskuterade utfärdsalternativ. De hade bjudits av en sherpa till Phuktal och av den kungliga familjen till Zangla. Den kungliga familjen i Zanskar hade ekonomiska problem, deras jordbruk bar sig inte längre, och om detta skulle de konferera med en av österrikarna.

De hade alltså fullt upp. Vi utbytte adresser, vi skildes under bättre vänskap än någonsin, och jag hittade mina jeepmänskor.

Saken var klar. Avfärd 7 på morgonen. Jeepen skulle bara till Kargil, där fyra skulle hoppa av mot Srinagar, medan vi övriga fick ta någon buss mot Leh och Lamayuru, som var min nästa anhalt.

På kvällen i restaurang Kailash dök det upp ett helt gäng italienare, som firade på vanligt bankettvis. Jag deltog bara på avstånd, ty deras bord var fullt, även de skulle vidare i morgon, så det var möjligt att vi skulle sammanträffa igen i Leh. Det blev en värdig avslutning på Zanskaräventyret för denna gång.

Föga anade man vilken överraskning som väntade följande dag.

del 9: *Zanskar, tredje dagen: Stongdayfiaskot.*

(Det var planerat att lämna Zanskar i jeep tillsammans med en del andra...)

Som vanligt inför ett uppbrott var det omöjligt att sova. Man var färdig redan före gryningen, klockan 6 var man resklar, och halv 7 lommade man iväg till Ibex. Ingen var där, ingen jeep, ingenting. Tio i 7 uppenbarade sig Wolf, holländaren från Namibia, som var den mest angelägne att komma iväg. Han berättade att de skulle ta en truck i stället för jeepen. Trucken skulle ta dem hela vägen till Srinagar. De skulle sitta på flaket. De skulle starta först klockan 12.

Han kände till tre *kashmiris* som också sökte en jeep och bad oss (mig och fransyskan, de två som svikits,) söka upp dem på hotell Chang Tang, ett hotell där restaurangen alltid var stängd. Vi fann kashmirerna. De var inte tre utan två. På fyr man hand skulle jeepen kosta 2000 per skalle. Det var för mycket. Möjligen kunde vi få ner det till 1500, men det sved ändå i plånboken, då budgeten därmed var hotad till livet.

Vi gick tillbaka till Ibex. För att plåstra om oss bjöd Wolf oss på kaffe. Hans flickvän var också från Namibia, de var de första namibier jag någonsin träffat, men de bodde i Holland sedan 20 år och var vita. De räknade med att det bodde allt som allt fyra vita namibier i Holland.

De andra två som skulle resa till Srinagar på lastbilsflaket var ett ungt tjeckiskt par. De hade trekkat den långa vägen från Darcha över 5000-meterspassen. Många tjecker gjorde detta. En anledning var ett tjeckiskt projekt i Kargyal på 4000 meter, där de byggde en ordentlig skola. Ett liknande projekt drevs av ungrare i Zangla, där de restaurerade kungens palats, den där kungliga familjen som levde på jordbruk och inte fick det att gå ihop. Tjeckerna berättade att det redan börjat snöa i Kargyal.

Lyckligtvis skulle det gå en buss dagen därpå. Jag köpte genast en biljett och fick plats inte längst bak denna gång men näst längst bak. Denna buss hade dock sitsar med nackstöd, vilken den förra saknat, och jag fick fönsterplats på rätt sida.

Därefter var det dags för dagens äventyr. Jag ville satsa på Stongday, eller vanligen kallat bara Tongde. Österrikarna ville dit också men först upp till Bardan och Mune. De kanske skulle finna mig kvar i Stongday när de kom dit. I så fall skulle jag få följa med dem i jeepen hem.

Det var bara 12 km till Stongday, men vägen var rak och oändligt monoton. När jag efter halva vägen fann ett genvägsspår satsade jag på detta. Byn skymtade redan i fjärran, men det var en bra bit dit upp, solen var brännande, och vinden var besvärlig. Det var en mycket vacker by hur pittoresk som helst, men jag kunde inte upptäcka klostret. Ovanför byn låg en annan byggnad. Det var bara att fortsätta uppklätringen, men ej heller denna byggnad var något kloster utan bara en vanlig farm. Jag tittade på andra sidan krönet. Där låg djupt där nere Stongday i all sin glans med sitt praktfulla kloster på höjden. Jag hade gått fel och låtit mig luras av en falsk genväg.

Att gå ner igen och upp på andra sidan var man alltför nedslagen av nederlaget för att orka göra. Sannolikt hade ingen utlänning före mig besökt byn jag kommit till, som inte fanns i guideböckerna och som ingenting hade att erbjuda utom sin hänförande utsikt mot Stongday och dalen norrut mot Zangla, där kungafamiljen bodde i sitt palats i en by om kanske 100 invånare. Denna fotograferade jag, och sannolikt hade ingen fotograferat den förut.

Jag traskade tillbaka igen i stormvindar som blev besvärligare för varje ögonblick. När jag senare vilade ut hemma väcktes jag av tillfälligt orkanliknande oväsen av bara blåst. Jag kände mig alldeles tillräckligt blåst hela dagen.

När jag senare på eftermiddagen gick på en kortare promenad till klostret Pipiting uppe på en kulle bara 4 km från Padum mötte jag österrikarna i deras jeep på väg hem från Stongday. De hade sökt mig. Jag kunde inte med att avslöja att jag aldrig kommit dit, hur mycket högre ovanför jag kommit i stället. De berättade dock att de skulle försöka komma med samma buss tillbaka till Leh som jag i morgon.

Tillbaka från Pipiting, ett helt intetsägande kloster där inte ens utsikten var värd att fotografera, mötte jag Johannes. Han skulle stanna ytterligare några dagar, medan paret misslyckats med att få biljett till bussen: det hade bara funnits en plats kvar. Ingen jeep var heller i sikte, så de var verkligen i en svår sits, då de hade ett plan att passa i Delhi inom en vecka som inte skulle vänta på dem.

Hade jag stannat över natten i Mune hade jag antagligen varken fått jeep eller buss. De hade missat bussen för att de stannat i Mune för länge och inte löst biljett innan de stuckit vidare till Stongday. Zanskar är fullt av lektioner.

Jag hade inte nått mitt mål, som hade varit att komma till Phuktal, men jag hade lärt mig vägen dit. Från Mune till Phuktal är det inte mer än två dagsmarscher, den första till Surla, den andra till Phuktal, och så samma väg tillbaka: det behöver inte ta mer än fyra dagar, fast guideböckerna säger sex. Dagens marscher idag hade jag klarat på fyra timmar, inalles 24 kilometer, så jag tycks hålla en jämn gånghastighet på 6 km i timmen. Jag hade hunnit med Phuktal på denna resa om jag vetat mera så att jag kunnat förbereda mig bättre, men det finns alltid en nästa gång. Tjeckerna menade dock att Phuktal inte alls var märkvärdigare än Karsha, som var mycket vackrare. Där har ni hela situationen.

En kuriositet: buddhister och hinduer är beryktade för sin oomkullrunneliga optimism som aldrig medger att något kan ha ett slut eller vara begränsat. Utanför Padum finns redan en vägskylt som visar den nya vägen mot Leh över Zangla och Nimmu, en väg som alltså ännu inte konstruerats, och har man börjat konstruera den har man ännu inte kommit långt. Tio år till, sade någon. Men vägskylten finns där, för vilken nyanländ förare som helst att

pröva lyckan på: bara 167 kilometer till Leh i stället för de 480 som den gamla och hittills enda vägen bjuder på.

del 10: *Lamayurubussen*

Marianne, min franska granne, väckte mig i tid till bussen. Annars hade jag väckt henne. Vi infann oss alltså i tid klockan 2 på morgonen vid busstationen, och snart satte bussen iväg, men inte utan att först tuta upp hela staden. Den for omkring överallt, stannade här och där, ut till ändan av gamla staden och ner igen till andra ändan, hela tiden högljutt tutande, så att ingen skulle missa bussen. Följaktligen missade ingen bussen.

Jag hade en bra sits den här gången fastän den var näst längst bak och på rätt sida vid fönstret, men min granne var en ung koloss som omöjligt kunde styra sitt sovande: han törnade över mig hela tiden. Jag försökte skuffa bort honom när hans huvud ramlade ner på min skuldra eller i min famn eller krockade med mitt, men han bara fortsatte att sova på som i en fullständigt hjälplöst raglande fylla. Så höll det på till soluppgången.

Solen gick upp precis när vi kom fram till uppstigningen mot Penza La, det högsta passet på 4400 meter bara (från Padums 3600 och sedan ner till Kargils 2500), och jag kunde frossa i att begagna kameran, hur svårt detta än var under bussens oavlätliga skumpande. En digital kamera måste ju avfyras två gånger, en första gång för att fixera inställningarna och en andra för att knäppa bilden. Under en buss skumpande rörlighet är det omöjligt att få det första klicket att stämma med det andra, många bilder måste bli misslyckade, varför det bara är att ta desto fler.

Klockan 10 var vi framme vid Rangdumklostret, vars läge måste vara något av det mest spektakulära i världen, mitt ute helt ensamt på en kulle på en oändlig platå omgiven av branta förbjudande bergskedjor. Det är mer än ett månlandskap. Det är ett Saturnuslandskap.

Vi var åtta utlänningar ombord den här gången, och majoriteten var faktiskt italienare: ett par som var socialarbetare från Lago Maggiore, cyklisten Ennio från Gorizia, jag, två fransoser, min franska kollega Marianne och en helt ung och liten flicka, samt mina vänner Hasso Hohmann och Margarete Schober från Graz i Österrike.

De hade lyckats komma med trots allt. När de inte fått biljetter hade de fått rådet att sätta sig på bussen i alla fall, och de fick då sitta längst fram på motorhuven vid växelspaken utan ryggstöd. De hade inget val, då de måste hinna med ett flyg från Delhi om fem dagar.

Klockan 4 kom vi fram till Kargil. Fastän det varit nedförsbacke hela vägen från Rangdum hade resan bara tagit en halvtimme mindre än uppresan: 13,5 mot 14 timmar.

Det enda problemet under resan, utom min tumlande jätte till sjuovare bredvid mig, han som oavlättligt föll ihop över mig, var det vanliga eländet med högtalarmusiken, som ingen bett om men som alla måste lida. Om bara nivån hade varit anständig hade man kunnat lida den. Det var samma forcerat hurtfriska klämäckhetsmusik i kvadrat som förra året men ännu mera upphaussad, då all musik från förra året var spårlöst borta, glömd och begraven och ersatt med en ny som var ännu värre. Dessutom hade bussen TV. Där förevisades en hinduisk film om kärlek, våld och ond bråd död. Två karlar slogs om en

kvinnor, och de skrädde minsann inte medlen. De pucklade på varandra för det vildaste med plankor och släggor, bollträn och cricketracketar, de hoppade på varandra och sparkade ständigt om och om igen ihjäl varandra, och ljudeffekterna av allt detta var naturligtvis många gånger förstärkta, så att när en slog en flaska i huvudet på den andra och den gick sönder lät det som en glasfabrik som exploderade. Så höll de på, och varje gång någon blev blodigt utslagen reste han sig igen och fortsatte, medan kvinnan bara såg på som det hjälplösa offret. Filmen hade varit fullständigt befängd om den inte faktiskt hade varit tragisk: kvinnan dog själv till slut med den hon troligen älskade, och musiken var mästerlig. Filmen började som en Bollywoodkomedi med bara ljuv kärlek och praktfulla sång- och dansnummer för att sedan och mer övergå till melodram och tragedi. Tyvärr missade jag filmens titel, men musiken glömmet jag aldrig.

Framme i Kargil uppstod övernattningsproblemet, som snart beledsagades av middagsproblemet. Hasso, Margarete och jag tog in på Nukhtal, där jag tillbringat en händelserik natt redan förra året, stället med bara en toalett och ett enastående nattliv, där vi ockuperade ett fyrabäddsrum för 150 rupier. Vi erbjöd den fjärde sängen åt Marianne, då skulle vi bli jämna par, men hon vägrade ha något annat än ett privatrum. "*Bordelle!*" sade hon och gick.

Det slog mig med häpnad igen hur vackra Kashmiriskorna var. Det spelade ingen roll vilken ålder de hade, de var alla vackra eller stiliga eller bådadera (vanligen) och klädde sig utsökt, med slöja eller utan. Även det året '99 under Kargilkriget när jag var i Kashmir hade jag aldrig sett någon kvinna som inte var vacker, oavsett ålder, med undantag endast för dem som gick helintäckta i burkhor, som man ju inte kunde ana hur de såg ut; men sannolikt var inte ens de utan behag.

Därefter gällde problemet maten. På '*Standard*' var maten slut som vanligt, och '*Las Vegas*' var stängt. I stället hittade vi ett tibetanskt ställe som var idealiskt. Där satt vi sedan mer eller mindre hela kvällen och diskuterade några av Hassos specialområden, där han arbetat, främst Nablus på Västbanken och situationen där, och Mayakulturen i Centralamerika. Före historisk tid, alltså innan spanjorerna kom till Amerika, hade det redan på 1000-talet före Kristus funnits flera stora städer inte bara i Mexico utan även på Nordamerikas sydkust vid Mississippin. När Cortez kom till Tenochtitlan 1521 var den större stad än någon samtida stad i Europa – och välorganiserad med vattenledningar och allt. Spanjorerna förstörde allt vad de kunde, sjön som Tenochtitlan låg på torrlades, och där ligger idag i en smoggyta Mexico City. Engelsmännen i Nordamerika tog över spanjorernas metoder och trodde att historien där började med dem. Därför har vi idag fått presidenter som Nixon och Bush.

Brigitte, den lilla fransyskan, som valde att sova över i bussen, ämnade följa mig till Lamayuru. Vi skulle få se hur det skulle gå med den saken.

Hasso och Margarete hade också varit i Nepal i år för första gången i sina liv, och vad de berättade därifrån om det rådande kaoset förtjänar en novell för sig, särskilt historien om en ukrainsk pianolärlarinna som strandat där och inte kunde resa hem och fick sin bror på besök. En annan gång.

del 11: *Lamayuru*

För första gången på hela resan var himmelen alldeles molnfri när vi reste från Kargil till Lamayuru den 20 augusti, en fem timmars bussfärd, så att hela resan från Padum till Lamayuru tagit nästan 19 timmar. Vi hade dock sovit gott under natten, Margarete, Hasso och jag, även om ett flertal försökt ta sig in i vårt rum, som lyckligtvis hade kunnat reglas. Naktal är ett livligt hotell där livligheten verkar accelerera under natten, och det är lätt att gå fel, vilket ett flertal gör. Margarete observerade, att många av de livliga unga männen på hotellet gick med gröna pannband, vilket kunde tyda på någon shiitisk kongregation. Marianne, fransyskan, var av annan mening och vägrade sova där. "*Bordelle!*" sade hon och gick. Hon fann sedermera *the Tourist Bungalow* inte långt ifrån, ett rent, propert och billigt ställe, där ingen försökte ta sig in till henne under natten, så hon kunde lugna sig.

Vi var alltså ovanligt utvilade inför den sista etappen, vars enda egentliga ansträngning var den förfärliga videoapparaten. Där visades en förskräcklig film med både buskis och musikalinslag som bara handlade om krig och våld och massakrer, alla sköt ihjäl varandra på löpande band och speciellt, tycktes det, kvinnor och barn, som alla sköts i ryggen när de försökte fly. Moskées och islam var involverade, så man kan misstänka det värsta: en indisk SK-film i kvadrat. Ackompanjemanget var perfekt därefter: min store kluns till granne sov hela vägen och klättrade på mig hela vägen, som om han ville begrava mig i sin sömn. Var det inte benen som täckte mina, huvudet som rammade mitt eller hela kroppen som tycktes vilja pressa ut mig genom fönstret, så var det armbågen som grävde sig in i min mage eller något annat. Han var fullständigt omedveten om allt vad han höll på med i sömnen och därvidlag ett fenomen, och fastän han väcktes av motstötter ibland när det gick för långt somnade han genast in på nytt med sitt stora rullande raglande huvud och sina slingrande tentakler till armar och ben. Han var minst 1.90 och kraftigt byggd, vilket är mycket stort för Ladakh. Det fanns ingen annan ledig plats i bussen, och videon larmade på med allt blodigare massakrer och mer vrål och skrik.

Jag lämnade bussen i Lamayuru mitt under fullt inbördeskrig med nya massakrer på gång, och bombkrevaderna från bussen hördes ännu långt därifrån – volymen var som allting annat i indisk film drastiskt överdriven. Ingen västerlänning ombord kunde njuta av detta, medan ladakhierna var alerta som på en vilda-västern-matiné.

En ljuv frid rådde som kontrast i Lamayuru. Ingen turist syntes till, och mitt trogna värdfolk tog översvallande väl emot mig med en kopp te och ville höra allt om Zanskar. Jag berättade bland annat om den hårda blåsten där med de korta men frenetiska vågräta regnskurarna, som när man gick med paraply gjorde benen alldeles genomdränkta medan resten av kroppen klarade sig. Efter att ha fått ta mitt gamla rum i besittning var jag klar för välbehövlig *trek* (efter 19 timmars hårsittande) till Wanla.

Det var en underbar dag, och inga incidenter saboterade vandringen till Wanla. En naturupplevelse måste dock nämnas. När jag kom ner från det som alltid berusande och hänförande passet Prinkiti La, som blottade hela Zanskarkedjan med alla dess spetsigaste toppar, möttes jag av en dal full av getter. Två herdar ledde en astronomisk getaboocksflock genom bergen, som fyllde hela dalen. De var minst hundra.

I Wanla kunde jag konstatera att renoveringsarbetet av klostret fortgick med framgång, så att det nu var betydligt lättare att komma fram och upp till dess svåraste delar. När jag första gången besökt Wanla hade det nästan varit oframkomligt och mycket svårtillgängligt.

Hemma igen efter drygt sex timmar kom jag i samspråk med en belgare och en ryska, som båda arbetade i Delhi och hade tagit en tolv dagars semester, vilket var i kortaste laget för Ladakh. Hon var från Petersburg, född i Leningrad, och naturligtvis blev det mycket tal om Ryssland. Hennes perspektiv var kort sagt: Lenin var bra, Stalin var dålig, Gorbatjov var bra, Putin var dålig. För henne var Putin KGB, och hon tyckte inte om dagens utveckling i Ryssland. Förr hade Ryssland och Indien varit bästa vänner, många indier hade därför kommit till Ryssland för att studera, men nu vågade de inte gå ut på kvällarna om inte i en grupp på minst 10, ty Ryssland hade blivit hårt, främlingsfientligt och rasistiskt. Jeltsin hade varit bra i början men tappat greppet redan 1993 och spårat ur, och det var han som dragit fram Putin.

Jag kunde inte hålla med om Lenins förträfflighet, som beordrat massakern på tsarfamiljen och startat upp Gulag, men vi var helt överens om att maoismen, som fortfarande förhärskar i Kina, var till och med värre än stalinismen.

I Lamayuru mådde jag bättre än någonsin efter den uppfriskande vandringen till Wanla, min första genomgripande dusch på sex dagar efteråt och med det godaste teet i Ladakh hittills, men Johannes mötte inte upp här denna gång. Han var upptagen med problemen i Kashmir, i Kargil hade jag på ett cybercafé fått underrättelsen att vi skulle träffas senare, han hade låtit sitt hår växa igen, så han varnade mig och hoppades att jag skulle känna igen honom.

Mina ögon hade plötsligt blivit drastiskt mycket bättre, intet spår var kvar av något ryggont, vid nedstigningen till Kargil (på bara 2500) hade huvudvärken kommit tillbaka men genast vikit igen i Lamayuru, som om den hade med lufttrycket att göra: någon menade att jag hade för mycket i huvudet, medan ett lättare lufttryck även lättade huvudtrycket. Det är en teori så god som någon. Klart är att mitt huvud som barometer är ytterst känslig för förändringar i väderlek och lufttryck – i Ladakh är det normalt mycket torrt, och Lamayuru hörde till de allra torraste platserna.

Jag mindes från förut att kocken på det ytterst primitiva hotell Shangri La kunde göra en utsökt Thenthuk, och fastän den var fullständigt olik alla Thenthuk jag ätit slog den alla rekord – jag hade aldrig förplägats med någon bättre. Den kostade 40 rupier, de kunde inte växla min hundralapp, så de bad mig betala i morgon. Jag lovade att gärna återkomma i morgon för en ny delikat omgång Thenthuk.

Teet intog jag dock på Dragon, därmed firade jag kanske resans finaste dag hittills, jag hade lovat mitt värdpar att stanna en dag till, det hade jag råd till då jag låg bra till i tidtabellen och hade vunnit en dag och inte förlorat någon på *force majeure* typ sjukdomar eller infektioner. Bara mina tår var krossade: nackdelen med sandaler är att alla trampar en på tårna utan att märka det, särskilt i överfulla bussar, och när man vandrar i bergen slipper man aldrig vassa stenar. Det räcker med en oavsiktlig kollision med en olyckligt extra skarptandad sten, och en nagel är krossad och sandalen badar i klibbigt blod, vilken äckliga klibbighet saboterar vandringen. Det är bara att plåstra om tårna när man är hemma igen. Mina tår var ett praktexempel på en tåmanikyristis yttersta mardröm.

del 12 : *Farväl, Lamayuru.*

Min sista dag i Lamayuru vigdes åt klostret Atitse, som ligger långt ovanför byn ganska nära passet Fotu La på 4000 meter. För en gångs skull hade jag tur med ett genvägsexperiment – den genväg jag valde uppåt på måfå för att komma bort från stora vägen visade sig (efter en spänningsladdad timme på väg blint uppför genom öknen) vara den riktiga. När jag kom fram till klostret efter två timmar stod där dock både en bil och en motorcykel. Ändå är detta kloster relativt okänt, det finns inte i guideböckerna och inte på kartan, och ändå hade två fordonslaster fransmän hittat dit.

Fransmännen i Ladakh är ett kapitel för sig. Marianne, hon som vägrade övernatta på vad hon kallade en "bordell" i Kargil, som var ett högst anständigt hotell, menade att 90% av alla utlänningar i Ladakh var fransmän. Ändå var de alltid i minoritet där de uppträdde, och när de var som mest, som i bussen från Padum, var de bara 25% av utlänningarna. Det vanliga tilltalet och hälsningsordet i Ladakh mellan vem som helst är "*Julley*", men säger man det till en mötande *trekker*, och han är fransman, svarar han "*Bonjour*" för att demonstrativt markera sin franskhet och gör därmed all vidare konversation omöjlig om du själv inte är fransman.

Jag hade dock kommit vandrandes upp ensam genom öknen och över bergen och slog därmed ut fransmännen med sina jeepar och motorcyklar. Vandrigen tillbaka blev ännu mer spektakulär, ty jag följde en högre stig, som förde mig troligen högre än både Prinkiti La och Fotu La, vilket gav mig berusande kameraprospektiv, som utnyttjades till fullo. På sitt sätt, mot denna oändliga vildhet överallt, med hela Zanskar för sina fötter, som ensam i ett land likt Mordor, var detta kanske en höjdpunkt på hela resan.

Under vägen ner försämrades vädet och hotade bli ostadigt igen. På klättringen ner mot klostret i Lamayuru uppenbarade sig en tromb, som skoningslöst slet sönder och kastade upp allt som kom i dess väg: ett helt litet solkraftverk rycktes upp med rötterna och kastades omkring. Det var bara att hålla sig stilla i beredskap, bevaka den och hoppas att den inte skulle vända sin framfart mot dig.

Ikbäl och Ina, belgiern och ryskan, kom lyckligt tillbaka från sin vandring till och från Wanla, och uppenbarade sig gjorde också munken från Mune, Lama Dorje, Suzys sällskap. Suzy hade nu rest tillbaka till Frankrike men skulle komma tillbaka nästa år, och munken insisterade på att jag skulle göra det samma. Det skulle bli svårt att låta bli.

Restaurangen på Dragon var som vanligt dyr och dryg: mycket pengar för små portioner, som ett franskt kök, så jag gick alltid upp till det 0-stjärniga Shangri La för middag, där man kunde få rejäla portioner för halva priset som dessutom smakade alldeles förträffligt. De hade det lilla extra som alla överspecialiserade kök saknar.

Där mötte jag ett tyskt par från Freiburg, som hade arbetat i Nepal. Då de bara vistats i Kathmandu hade de inte märkt mycket av kaoset i landet, men de hade tydligt märkt den ökande oron bland tibetanerna och förstod deras situation: ingen förändring till det bättre i Tibet, bara till det sämre, och ingen exiltibetan såg någon möjlighet att komma till ett ockuperat hemland där det egna folket gradvis reducerades till andrahandsmedborgare och till en minoritet i städerna genom tvångsinvandringen av kinesiska översittare. Vi pratade mycket om detta problem, och vi kunde råkas igen i Nubra. (Tyvärr gjorde vi inte det.)

De hade varit i Dah, en mycket sällan besökt ort längre ned längs med Indus på bara 2800 meters höjd, där människorna är av en helt annan ras: inget tibetanskt, bara indoeuropeiskt, och de liknar inte heller kashmirer. De hade där mött en italiensk grupp som dock inte velat vandra upp till byn, varför de haft den helt för sig själva. Ingen kunde engelska, där fanns ingen elektricitet alls, utan allt var primitivt, ursprungligt och pastoralt. De rekommenderade mig varmt att fara dit nästa år.

Vädret var oroväckande genom den tilltagande blåsten och mulenheten, men det föll inget regn, och det var huvudsaken. Aldrig hade jag mått så bra i Ladakh och Lamayuru som denna gång: inga maghistorier, inga infektioner, inga förlorade dagar på återhämtning, bara krossade och deformerade tår. På morgonen avreste Ikbal och Ina, och vi hoppades återse varandra här nästa år.

Min avfärd följde, och mitt underbara värdfolk gav mig en avskedspresent: jag fick själv bestämma hur mycket jag ville betala i hyra. Detta är äkta buddhistiskt: ingen egoism, och fullständigt förtroende. Nu hade jag ju varit regelbunden gäst i åtta år, och för varje år blev återseendet kärare, men ändå: gesten var överväldigande i sitt förtroende. (Naturligtvis betalade jag inte mindre än rimligt.)

Bussen jag hamnade på till Likir var en sådan där *video coach* igen med alla passagerares ögon fastklistrade vid en absurd ytlig skräpfilm med musikalnummer, blod och våld och slagsmål. Naturligtvis stördes filmen som alltid av plötsliga små fyrkanter över hela bilden som avbröt ljudet och ersatte det med klickanden, och alltid var det något huvud i vägen som utsattes för gräl av andra, medan folk gick och stod i gången och inte kunde gå ur vägen. Hela idén med videobuss är fullständigt befängd, och det är omöjligt att få någon behållning av sådana föreställningar medan man minns allt som förstörde dem.

I Likir gick jag som vanligt vilse igen: allt var förändrat, nya hotell, nya campingar, plötsligt ett cybercafé i denna pastoralidyll – jag kom bort totalt, liksom varje år tidigare.

När jag äntligen kom fram till rätt '*Norbu Guest House*' (det fanns flera) var min underbara lilla vackra värdinna, som tagit hand om mig varje år, ensam hemma. Samma dag hade 12 gäster gett sig iväg mot Alchi och Leh men ingen mot Themisgang. Jag fick tillbaka mitt lilla enbäddsrum och kunde koppla av och njuta med en underbar kopp te före min obligatoriska traditionella vandring till klostret.

del 13: *Likir*

Förra året här hade jag haft min lunginflammationskris, en torr ensidig lunginflammation ådragen i jeepen från Zanskar och utbruten i Alchi. I år hade jag hoppat över Alchi för att kunna göra den *trek* till Themisgang jag inte orkat med förra året. Allt var annorlunda i år: jag var friskare och starkare än någonsin, och Norbus hotells trädgård, som förra året ännu varit ganska fattig, prunkade nu av ett överflöd av meterhøga blommor. Norbu själv och hans son var inte hemma då de var upptagna med att bygga ännu ett nytt hotell i närheten, som jag ämnade inspektera på vägen upp till klostret.

Klostret var som vanligt: överväldigande, majestätiskt och fullt av liv. Naturligtvis var där en stor italiensk grupp och härjade. Det pågick en *puija* för fullt i tempelsalen, minst 35

munkar var med och höll i gång, och stämningen var utomordentlig. Vilken skillnad från alla vidriga videoföreställningar i bussen, med ideliga störningar och reklamslag! Här var allting levande och äkta och fullständigt bedövande vackert och innerligt.

Ett lamaistiskt kloster är närmast likt ett medeltida europeiskt slott. Det är fullt av salar, kammare och gångar i en arkitektur helt utan ordning, där allting är improviserat och liksom staplat och ständigt påbyggt, kapell på kapell, kammare efter kammare, så att i ett kloster som Likir till exempel kan man gå på upptäcktsfärd i alla dess olika byggnader, gångar och vindlingar under en hel dag och ändå ha hälften kvar att upptäcka.

På vägen ner besökte jag Norbus nya hotell, det tredje i ordningen. Det första, som jag bott i under mina första fem besök, var nu rivet och ersatt av ett lyxhotell, det andra var det jag bodde i nu för andra gången, men detta tredje var rena palatset. Gamla Norbu själv tog vänligt emot mig och bjöd på en kanna te. Med vid tillfället var även två unga israeliska turister och en guide från Himachal Pradesh. De två israelerna hade jag mött redan på väg upp till klostret, de hade varit på väg ner efter att inte ha orkat gå hela vägen upp – helt unga och helt kraftlösa israeliska ungdomar, som tydligen kommit till Indien mest bara för att röka billig hasch. Guiden och farbror Norbu och jag diskuterade den allmänna situationen. Det hade varit ett dåligt år med få turister, det hade regnat för mycket, och Pakistan hade som vanligt vållat oro och avskräckt turister från att våga sig i närheten. Dock hade året inte varit så illa som 2000, när hela Manalivägen stängts av efter att den spolats bort ovanför Upshi, eller 2004, när hela Sulejdalen översvämmats, hälften av staden Rampur omkommit och flutit bort och Rohtangpasset varit stängt i fjorton dagar efter att vägen brutits sönder av skyfall, eller 2006, när alla broar i hela Leh kollapsat av översvämningarna. I år hade bara bron vid Ulle Tokpo strukit med, med vägen Leh-Srinagar stängd under bara fyra dagar.

Guiden berättade, att det vid det högsta passet i Zanskar nära Kargyak på nära 5000 meters höjd växte en blomma som det gällde att se upp med. Någon hade uttröttat slagit sig ner vid passet, hittat blomman, plockat en och doftat på den, funnit att den doftade alltför gott, och dött. Örter, växter och blommor i Himalayas högre regioner är kända för att ha extraordinära egenskaper, men alla är inte av det helande slaget.

Min värdfamilj (i tre generationer) bjöd på en underbar middag som vanligt, och de enda gästerna utom jag var en irländska och hennes kille en fransman, som jag redan mött uppe vid klostret.

Vädret var oroväckande som vanligt, med mycket mörka moln i söder med snöfall över bergen men klarblå himmel norrut och stark blåst från nordväst. Det hade nästan alltid blåst från väster. Natten var emellertid fullkomligt stjärnklar, som vanligt, och Vintergatan i sin överväldigande oändlighet var nästan påtaglig i sin mångfald och detaljrikedom. Skytten och Skorpionen dominerade den södra stjärnhimlen, som man aldrig ser på våra breddgrader, och man kunde till och med skönja kölen av Argo. Just i Likir, som helt saknar nattbelysning och ligger fjärran från alla samhällen, kommer stjärnhimlen och Vintergatan en särskilt nära, så att man verkligen känner sig som en medlem av Vintergatans stjärnehops stora familj.

del 14: *Themisgam*

Jag lämnade Likir 7.30 på morgonen, och det var ljuvligt att än en gång få göra denna klassiska "*baby trek*" genom öknen och över fem pass till Thingmosgang, Ladakhs gamla huvudstad. Vädret var idealiskt: varken för soligt eller för molnigt.

Till all lycka fanns det i år en bro vid Sumdo. Utanför den byns enda hus satt ett glatt sällskap lokala bönder och spisade och bad mig delta. Jag drack två klunkar smörte men var sedan för ivrig att komma vidare för att unna mig att stanna kvar.

Utanför Jangthang på nästan halva vägen mötte jag en annan ensam vandrare på väg åt Likirhållet. Det visade sig att han var estländare från Tallinn. Liksom jag var den första finländare han mött på sin resa var han min första estländare. Skepp som mötas. Hen hette Lauri.

Jag visste att det skulle bli bekymmer vid strömmen Ulle Tokpo. Det var den bron på stora landsvägen som hade spolats bort jämte vägen till Rizong, och det fanns ingen bro kvar längs hela floden. Vägen från Jangthang till Hemis Shukpachen var därmed också borta jämte hela byn vid bron. Resterna av den bron låg som strandade vrak utmed strömmen, och ändå hade det varit en helgjuten betongbro. Det var bara att vada över.

I Hemis Shukpachen vid forsen satt det ett glatt sällskap på tio damer i mycket mogen ålder och bara en man. En man till visade sig senare. Sex damer och den äldre herren var från Stuttgart och mycket hjärtliga och livliga, ett yngre par var från Frankrike liksom även den sista ensamma damen. Jag kom i glatt samspråk med den ledande Stuttgarttanten, och vi skulle troligen ses igen i Themisgam när de kom dit i morgon.

Efter en halv timmes uppehåll i Hemis Shukpachen, det första och enda under vandringen, bröt jag upp precis vid 12. De återstående två passen passerades utan nämnvärd svårighet, och halv 3 var jag framme i Thingmosgang eller Themisgam efter sju timmars vandring. Emellertid verkade mitt sedan sju år älskade värdfolks hus där vara tomt så när som på en gammal kvinna som jag inte kände igen. Tydligt var hela familjen ute och arbetade denna lördag. Det fanns en annan gäst i huset, en försynt äldre herre, som verkade angelägen att komma därifrån.

Då jag av naturliga orsaker var vrålhungrig gick jag ut och upptäckte byns första restaurang. Som mycket annat i år var denna ny och saknade tills vidare meny, men de kunde laga en *thenthuk* åt mig. Denna plus tre glas vatten plus det obligatoriska teet återställde ordningen, och man kunde börja leva igen.

När jag kom tillbaka fann jag två damer i det stora gästrummet som varit låst men nu var öppet. De var från Frankrike och Tyskland men hörde egentligen till campingmen vilde inte bo i tält. De var vänliga nog att inbjuda mig till deras campingmiddag, om min familj inte skulle servera middag.

Två andra damer var vilsna och visste inte vart de skulle ta vägen. De var från Israel, och jag kunde visa dem på de olika nya alternativ som fanns, då mitt familjeställe dess värre verkade fullt. Icke desto mindre hamnade de till slut hos mig i mitt hus, så att jag fick dem till mina närmaste grannar.

Min familjs middag skulle bestå av ris och linser, vilket man i regel får opp i halsen i Indien redan den första dagen, så jag valde att acceptera de båda originella damernas

inbjudan i det stora rummet. Vi gick således till campingen och åt där en hejdundrande middag tillredd av deras guide och kock i tre rätter: den läckraste tänkbara tomatsoppa, en omfattande huvudrätt som omfattade allt möjligt och till och med svampar, efterrätt med ananas och till och med kaffe efteråt. Dessutom anslöt sig till oss tre andra yngre damer i campingen, också från Frankrike, tre från Paris och en från Lyon, som bjöd på en apéritif från Martinique som var rena bomben: något mycket starkt med citron och socker, så att man kunde vänta sig det värsta; men aptiten sköt fart som en raket, och sedan kunde man äta vad som helst: en sorts kombinerad medicin- och vitaminbomb med sprängkraftsdynamik.

Den äldre (från Frankrike) var mycket litterärt och cineastiskt bevandrad, så vi hade mycket att tala om, närmare bestämt i tur och ordning Victor Hugo, Tolstoj, Dostojevskij, Vittorio de Sica, Zeffirelli, Ettore Scuola, René Clair, Marcel Carné, Julien Duvivier, Jean Gabin, Arletty, och så vidare, så att den stackars tyskan från Stuttgart hamnade helt utanför, då hon tillhörde en yngre generation som inte visste något och missat allt.

Min värd kom hem på kvällen, och återseendet blev utomordentligt hjärtligt, så att vi riktigt dunkade om varandra. Ordningen var återställd, jag var hemma igen och väl omhändertagen, och resten av kvällen tillbringades med dem.

Följande dag gjorde jag mitt traditionella obligatoriska besök i Tia, där Norbus bror var ensam hemma, men han anmodade mig att komma med ut på fältet och fotografera kvinnorna och släktingarna som arbetade där: Norbus son i Leh hade dator, så den vägen kunde de lyckade bilderna framkallas och spridas. Jag stannade längre hos honom än någonsin, och det gjorde hela dagen.

Mer är inte att säga om Themisgam den här gången. Jag hade tänkt vandra till Alchi (25 km) för att fotografera Indus på vägen, men magen var inte i ordning, vilket fick mig att avstå och ta bussen.

del 15: *Alchi – och sedan?*

Hos min familj i Themisgang bodde även en konfys äldre fransman som tydligen talade mycket dåligt engelska. Förgäves försökte jag få till stånd någon konversation med honom, men han verkade inte intresserad, och allt jag sade måste jag repetera innan han fattade. Han tyckte inte om Alchi, medan jag måste berömma det om inte för annat så för dess sköna landskaps skull, som han tydligen inte hade sett.

Vi satt på samma buss från Tingmosgang men kändes inte längre vid varandra, om han alls märkte att jag stigit på bussen.

Förra året hade Alchi inneburit den svåra resekrisen, där jag fått ta till sängen utslagen i lunginflammation, så det var med viss bävan jag återkom och för säkerhets skull lämnat till sist.

Det visade sig vara vackrare än någonsin, och jag blev väl emottagen som stamgäst på gamla "*Lotsava*", där jag fick ett fint ljus och rent rum med utsikt för bara 200. Därtill fanns det vattenklosett med dusch (kall) i badrummet plus, hör och häpna, tvål och handduk! Vilken lyx! Därmed kunde jag faktiskt komma ren tillbaka till Leh i morgon.

När jag inledde min Alchi-dag med en kopp te vid busstationen dök plötsligt en gammal vän upp. Det var min värd från "*Choskor*", där jag alltid bott under mina första sex besök

här. Förra året hade han stängt sitt ställe för att överlåta det till ett företag på två år, vilken tid skulle utlöpa detta år, varefter han skulle öppna igen och återgå till *'business as usual'*. Sanningen att säga föredrog jag mitt nya hem *"Lotsava"* med Alchis bästa restaurang. Problemet i år var bara det att kocken hade stuckit, så restaurangen hade upphört tills vidare.

Det var mycket sådant på gång i Ladakh på grund av drastiska förändringar. På bara sex år hade Norbu i Likir byggt åt sig två nya hotell och låtit riva det gamla, som varit bäst. I Themisgang hade något drastiskt hänt med min familj, den vackraste dottern var inte där längre, som jag varit mycket god vän med, utan ersatt av en grov och beskäftig slyna som inte ens kunde laga god mat men kryddade ihjäl den, som om det skulle hjälpa mitt magproblem. Även i Leh och Tia var en yngre dotter i min värdfamilj, den vänaste, spårlöst försvunnen utan förklaring medan bara den fula var kvar. Vad var på gång egentligen?

Likväl var Alchi övervägande positivt. Jag kunde återhämta krafterna med att vila och äta upp mig i någon mån, där det att få tvätta sig var den avgjort största njutningen.

I Leh väntade bara chocker, så att man hade gett vad som helst för att få stanna en extra dag i det sköna idylliska Alchi. Den kinesiska skräck- och folkmordsolympiaden var över med värre eftersmak och bestående intryck än Berlinolympiaden 1936, som framstod som en oskyldig tillställning mot de pågående kinesiska folkmorden särskilt i Öst-Turkestan, där halvannan miljon uighuriska kvinnor evakuerats för att sättas i tvångsarbete utan lön i Kina och tvångsgiftas med kinesiska män med avsikten att dessa sedan skulle flytta till Öst-Turkestan för att gradvis ersätta den uiguriska befolkningen med kinesisk – långsiktig etnisk rensning. Då uighurerna i sitt eget hemland redan var förslavade och berövade alla mänskliga rättigheter hade de ockuperande kineserna där redan en dubbel nativitet mot uighurerna. Inte konstigt då att fler och fler uighurer sökte sig till Al Quaida och tränade sig för ständigt värre terrorattacker inne i Kina.

I Indien hade en miljon hinduer i Bihar gjorts hemlösa av monsunöversvämningarna, medan oroligheterna i Kashmir blev värre med nya bombdåd bland oskyldiga. Samtidigt gick president Bush från klarhet till klarhet fast motsatsen: uppträdde full vid Pekingolympiaden, har brutit alla överenskommelser mellan Reagan och Gorbatjov som då avslutade det kalla kriget som han därmed gör allt för att starta på nytt utan anledning, ger FBI samma befogenheter som KGB på sin tid och gör allt för att etablera en järnhård fascistdiktatur i republikansk förklädnad med militären, FBI och CIA som ryggrad för att förvandla USA till en stalinistisk terrorstat, där Guantánamo bara var inledningen och ett föregångsexempel. Kort sagt, Bush måste dras inför rätta innan det är för sent, då han gick för långt från början och ingenting hittills lyckats stoppa honom från att gå hur långt som helst. Till och med KGB-Putin framstår som en mera kompetent politiker.

Efter mitt metaboliska sammanbrott i Themisgang var frågan om jag alls skulle orka med ännu en tre dagars utflykt till Nubra, men jag förhörde mig i alla fall om möjligheterna. Min gode reseagent föreslog att jag skulle ta bussen – det vore billigast. Han hade alltid försökt ordna åt mig de billigaste alternativen. Det skulle gå en på torsdag och komma tillbaka på lördag – på måndag senast måste jag återantråda resan söderut mot Manali. En annan agent erbjöd mig en jeep tillsammans med två fransoser och en italienare. Det skulle bli dyrt, men fördelen skulle vara den att man fritt skulle kunna fotografera. Jag höll båda möjligheterna

öppna. Det tredje alternativet var att ta hänsyn till mina metaboliska problem, stanna hemma och vila och fara tillbaka till Manali tidigare, där det högre lufttrycket alltid återställde ordningen i kroppssystemet.

Med tanke på Nubraalternativet var det ändå bra att jag inte stannat en dag extra i Alchi. Hade jag gjort det hade det tredje alternativet varit det enda.

del 16: *Krisen.*

Metabolismkrisen i Themisgam förföljde mig även den fjärde dagen med tre diarréer under natten... Har magen väl kommit i oordning tar det tid för den att återfinna sin reguljära normalitet och särskilt på 3500 meters nivå. Ju längre upp man vistas, desto känsligare blir balansgången för att hålla hälsan upprätt, och minsta rubbning kan ha förödande konsekvenser.

Misstaget jag begick i Themisgam var att stilla min hunger efter sjutimmarsvandringen i bergen. Till krisen bidrog chocken över att finna hur min familj i Themisgam inte fungerade. Uthungrad fick jag skaffa mat själv, och senare på kvällen bjöd mig de två charmerande damerna på en extra middag, som jag inte kunde motstå. Det blev för mycket med två rejäla middagar efter varandra (med bara två timmars mellanrum) efter att ha varit alltför uthungrad.

Det förstörde Themisgam för mig, och familjens ihjälkryddade mat gjorde inte saken bättre. Två nätter av ohyggliga gasattacker och krampanfall följde med åtföljande diarrékris i Leh. Dagen i Alchi var ett välkommet avbrott för vila i krisutbrotten.

Onsdag morgon fick jag en fin billig bussplats till Nubra för torsdagen medan frågan hur jag skulle komma tillbaka lämnades öppen. Därmed föll det andra Nubraalternativet med jeepen, och jag skyllde på mina tre diarréer. De hade ändå inte lyckats få ihop det till mer än fyra personer, vilket skulle medföra en för dyr kostnad. Min buss till Sumur i Nubra skulle fara tillbaka på fredagen, så det gällde att hinna med helst hela Nubra med även Diskit och Hundar på torsdag eftermiddag. I nödfall fick jag förlänga vistelsen till lördagen med mera oviss återkomst. Kom jag tillbaka på fredagen skulle jag kunna anträda återresan söderut mot Manalis för hälsan lägre och säkrare nivåer redan på söndagen den sista augusti, vilket skulle ge mig två vilodagar i Manali före vidareresan till den slutliga återhämtningen i Dharamsala.

Lauri dök upp på Old Fort Road i Leh, min estnische vän från vandringen över Yangthang. Han bodde för tillfället i Choglamsar men sökte ett boställe i Leh för sina sista dagar, så jag tog med honom till mitt ställe Lung Snon. Han erbjöds ett idealiskt rum med varm dusch för bara 300 och var intresserad. Senare mötte jag honom igen, och han hade då ändrat sig och ville stanna med en annan vän på hotell Lumbini närmare staden. Så kan det gå.

Han gav mig dock den intressanta upplysningen, att klostret Atitsa, målet för min intressantaste vandring i år, faktiskt var Ladakhs äldsta kloster. Guideböckerna nämnde det inte och kallade Lamayuru det äldsta, som var det andra, och endast specialkartor hade utmärkt Atitsa med en liten prick. Lauri hade varit där och mediterat och även frekventerat

klostrets äldsta delar, några grottor, där något helgon för mer än tusen år sedan varit den förste att praktisera buddhism i Ladakh, varefter han gått vidare och fortsatt i Lamayuru.

Natten var lugn, men tyvärr lovade inte vädret mycket gott inför Nubra. Det var blåsigt och disigt, och över bergen snöade det för fullt. Vi kom lätt över passet Khardung La på 18350 fot eller 5600 meter och mötte bara sporadisk is på några ställen, men risken var att det skulle vara annorlunda när vi kom tillbaka. Jag minns min förra bussfärd över Khardung La år 2000 under rykande snöstorm vid månadsskiftet juli-augusti utan pardon, så att konduktörerna måste ploga snön med händerna fem meter i taget för att bussen skulle komma över. Vi såg många bilvrak som kört över kanten, mest jeepar men även lämningar av minibussar, truckar och till och med plogmaskiner.

Jag var ensam utlänning i bussen, som var full som vanligt. Vädret var disigt och inte idealiskt för fotografering. När jag anlände till Sumur efter sex timmar visade det sig att jag inte även skulle kunna besöka Hundar och Diskit. Det hade behövts en extra dag. På grund av vädrets försämring ansåg jag det inte värt att ta risken men att i stället satsa på att snarast komma ner över Rohtang La till lugnare och lägre nivåer. Jag hade återkommit till Nubra efter tre år, jag hade fått se hur vägarna och kommunikationerna hade blivit bättre och hur det knappast annars hade förändrats, Diskit och Hundar hade jag fått besöka och fotografera så utomordentligt väl 2004 och 2005, så jag kunde undvara dem och vara nöjd med att alls ha fått återkomma till Nubra och Sumur, som jag nu kunde utforska närmare.

del 17: Den sista trekken i Ladakh

Egentligen var Nubrafärden ett fiasko, ty allt gick fel. Först satte jag mig på fel buss, vilket inte framgick förrän den skulle avgå. Bussen jag hamnade på var full med underbara unga västerlänningar som skulle till Nubra, och en av dem hade jag råkat förut, så jag såg fram emot att få färdas med detta glada sällskap, när det visade sig att jag hamnat på fel buss. I min rätta buss var jag ensam västerlänning i en fullsatt lokalbuss av bara lokalt folk. Det ena var dock lika gott som det andra, och vem vet vart den andra bussen tog vägen?

Det var första gången jag reste till Nubra utan grupp, under bussresan 2000 hade jag haft gott resällskap av två tyska lärare, och 2001, 2004 och 2005 hade varit grupputflykter i jeep. Nu landade jag ensam i Sumur och visste inte vart jag skulle ta vägen. Följaktligen tog jag in på första bästa ställe, som var det sämsta och dyraste, ett stort dubbelrum utan stol och bord och med onödigt eget badrum, men jag fick ner priset till 250 från 300. Som ensam resenär i Indien är man alltid utsatt, och det finns alltid folk som älskar att utnyttja ens utsatthet och tar i regel fullt pris för ett dubbelrum även om man är singel, så att man får betala för två. Naturligtvis är det orättvist.

Senare, när jag gick upp till klostret, fann jag de härbärgen i Sumur jag tidigare hade bott på, som alla var bättre, men då var det för sent att ångra sig: givet ord gäller.

Naturligtvis var det omöjligt att hinna med hela Nubra, alltså Sumur, Diskit och Hundar, på en dag. Teoretiskt var det möjligt – jag kunde ha tagit den lokala eftermiddagsbussen till Diskit men hade knappast hunnit till och från Hundar innan det blev mörkt. Så det var bara att glömma Diskit och Hundar och spara det till en annan gång i förhoppningsvis bättre väder.

Vädret var den största besvikelsen i Nubra, kanske mest för att det varit så osedvanligt perfekt och positivt för tre år sedan. Nu såg man inte bergstopparna som doppade sig i molnen, vinden var ursinnig, solen var hela tiden helt eller delvis frånvarande, varigenom intrycket av vild ödslighet förstärktes.

Jag var ensam utlänning i bussen, jag steg ensam av i Sumur, jag var ensam gäst på hotellet, tills det kom fyra fransmän, som besvarade mitt engelska tilltal på franska, jag gick ensam upp till klostret och var helt ensam i ruinerna av det gamla kungliga palatset.

Detta måste vara ett av Ladakhs allra märkligaste ställen. Det är helt övergivet sedan länge, det finns inga dörrar och fönstrena är tomma, samma enda inskrift fanns kvar som jag funnit här för tre år sedan: "Losar 2005" – någon hade firat Losar här 2005, medan stället gav intryck av att ingen varit här sedan dess. Ändå är utsikten enastående och hundra gånger bättre än från det nya ståtliga klostret med sin långa imponerande paradtrappa – man finner ingen utsikt alls från hela klostret fastän det ligger högt uppe. Träd och telefonstolpar står i vägen överallt, och taket är inte tillgängligt för löst folk. Från det tomma skalet av det kungliga palatset har man i stället kanske Nubras mest storslagna utsikt åt alla väderstreck, och man ser de snöhöljda toppar som man inte ser från Hundar och Diskit.

Tio mil rakt norrut ligger gränsen mellan de av Kina ockuperade Tibet och Turkestan, närmare bestämt Karakorampasset, och tio mil åt nordväst ligger Pakistan, då Sumurdalen leder upp mot K2. Längre norrut och västerut får dock ingen västerlänning bege sig utan specialtillstånd.

Det dåliga vädret erinrade om att hösten stod för dörren. Det var den 28-e augusti, Goethes och Tolstojs och Charles Boyers födelsedag, och redan i Themisgang hade jag sett gula popplar. Vädrets farlighet och opålitlighet påminde om att passen snart kunde börja snöa igen, så det var inte för tidigt att börja tänka på återfärden söderut till Manali.

Det blåste så hårt här i palatsruinen att det var omöjligt att finna någonstans var man kunde kissa. Den kungliga toaletten fanns kvar – ett hål i golvet, men det blåste även därifrån nedifrån och upp. Hur man än försökte finna lä var det omöjligt utan att vinden vispade till det ordentligt.

Jag gick tillbaka dit upp senare på eftermiddagen, då det var något lugnare. Fortfarande hade ingen annan varit där, och ändå kändes stället så oerhört levande, som om det förflutnas kungafamiljer fortfarande levde i harmoni där. Stället var omtalat för spökerier, vilket inte var så konstigt.

Detta var min sista *trek* i Ladakh för den här gången. Nubrabetöket hade varit halverat och halvfalerat, men det hade lärt mig hur jag skulle göra nästa gång, liksom misslyckandet att nå Phuktar i Zanskar hade lärt mig hur jag skulle nå dit nästa gång. Och huvudsaken var att jag i alla fall kommit tillbaka till Nubra – efter tre år.

del 18: *Nubra*.

Mirakelresan bjöd på ännu en av sina små överraskningar. Medan fransmännen åt frukost och jag väntade på min buss för avfärd hade det varit oartigt att inte konversera med dem, varför jag gick upp till dem och började prata med dem. Det var bara två som var dåliga i engelska, de andra två talade det ledigt, och vi fick genast mycket att tala om, ty de

var i Ladakh för första gången och hade ännu bara passerat en vecka. De var alltså gröna och friska och hur entusiastiska som helst, och snart började de ställa mig frågor som till en sakkunnig expert. De skulle göra baby-trekken men i omvänd ordning från Themisgang till Likir, och före det skulle de upp till Lamayuru. Vad jag hade att berätta om Zanskar intresserade dem mycket, men de skulle tyvärr inte ha tid för det denna gången.

Klockan blev halv nio, och jag måste börja gå till busshållplatsen. Medan jag betalade min räkning kom den ena fransmannen fram till mig och frågade mig om jag inte ville följa med i deras jeep i stället. Jag var överväldigad av tacksamhet. Det skulle göra resan tillbaka till Leh så mycket lättare, och framför allt skulle jag slippa det eländiga discorockhjärntvättsskvalet i bussens högtalare var man än satt i bussen. Tyvärr var det värre med den saken än någonsin till och med i Ladakh. Var man än satte sin fot på ett offentligt ställe, buss, jeep, restaurang eller tesjapp, så utsattes man för högtalarnas stresshjärntvätt – ständigt samma dunka-dunk. Televisionernas fördubblade utbredning hade multiplicerat problemet, som tyvärr bara vi som led av det såg att var ett problem.

Det visade sig att mina fyra nya kamrater inte alls var vanliga fransmän. Det paret som talade god engelska var franskspråkiga schweizare från Genève, och det andra paret hörde hemma i det internationella Cannes på rivieran. De hade träffats i Burma för ett antal år sedan och sedan dess gjort gemensamma resor tillsammans. Bättre resällskap kunde man inte ha. Min man som inbjudit mig, Jean-Luc, arbetade på televisionen, och vi utbytte naturligtvis elpostadresser för fortsatt kontakt.

Vädret var bättre denna dag hur iskall morgonen än hade varit, så man kunde njuta hela morgonen av Nubras överväldigande monumentala skönhet i all dess prakt som även fransmännen menade att överträffade Grand Canyon. Från passet Khardung La kunde man nu se Gasherbrun och Karakorams yttersta utlöpare från K2 långt i fjärran.

Fransmännen från Cannes hade en höjdmätare, som inte angav någon högre höjd än knappt 5200 meter, fastän den officiella höjden på passet var 5600 eller 18380 fot. Antingen hade höjdmätaren fel, eller också hade vägbyggarna i vanlig indisk ordning överdrivit höjdberäkningen kanske för turismens skull. År 2004 hade allting här uppe varit ödelagt av stormar och man hade inte ens kunnat få en kopp te, men nu hade man öppnat en hel kafeteria med bar. Passet var dränkt i böneflaggor, så ville man ta sig högre upp för en bättre vy av utsikten måste man trassla sig igenom spindelnät och lianurskogor av böneflaggor med deras snören som hotade strypa en för varje steg uppåt.

Det var förvånansvärt många cyklister i farten – minst ett dussin passerade det branta passet medan vi var där, allesammans extremt magra med spindelben. Det förekom också massor med motorcyklister, vanligen engelsmän, kraftiga och härdiga och genomgående mycket grova – motsatsen till spindelbenscyklisterna, som också mest var engelsmän.

Den som vi mötte på vägen upp för passet var dock inte engelsman, för han körde på fel sida, helt glömsk av att det var vänstertrafik i Indien och en klar livsfara för andra vägförare.

Man tänker då på alla skeletten av jeepar, truckar, bulldozers och till och med större militärfordon som ligger där nere som skrynkligt järnskrot. Den senaste jeepen körde över för bara en vecka sedan. Det var ett nygift par som skulle fira smekmånad i Nubra. Ett sagolikt bröllop, oöverträffat i festlig prakt, och det lyckliga paret under skratt och förväntningar väljer att fara till Nubra för sin smekmånad – och kör över kanten.

Alla de små broarna där nere med de små husen vid forsarna ser ut som om de var konstruerade av tändstickor. När naturen sätter in med bara något raseri så måste ju alltsammans bara genast spolas bort utan att någonting kan bli kvar. Det är kanske den viktigaste lektionen med hela Ladakh: naturen framstår i hela sin oförlikneliga överväldigande storlek medan människan framstår i sitt rätta perspektiv som försvinnande liten, utsatt i hjälplös värnlöshet och hopplöst maktlös mot all den makt som inte är hennes, medan hennes egen precis bara är fåfänga.

del 19: *Vägen ner.*

Naturligtvis var min sista dag i Leh melankolisk. Vädret var hotfullt och oroande som vanligt med mycket mörka snömoln hängande över Zanskarbergen medan det var molnfritt i norr, och blåsten var hård på gränsen till ursinnig. Jag gjorde mitt avskedsbesök hos överste Wangdus högst upp i dalen, men han hade inte tid för mig då han måste leda arbetet på sin moders stupa. På kvällen sökte jag efter en tibetansk restaurang, jag hade ju gått in för att hålla mig till en tibetansk diet för att bibehålla stabiliteten i metabolismen – endast tibetansk mat smakade, och slogs av det märkliga faktum att alla tibetanska restauranger och affärer var stängda hela denna dag – den 30 augusti 2008. Ingen kunde ge någon förklaring. Därmed fick jag låta mig nöjas med en vanlig *thukpah* på en vanlig restaurang – det var det närmaste jag kunde komma en tibetansk avskedsmiddag. Någon menade att det var tibetanska bråk på gång igen med Kina, nya upplopp hade ägt rum i Turkestan med flera döda, och Dalai Lama hade inställt sin turné i Sydamerika på grund av trötthet. Att hela Leh hade haft stängt på onsdagen (27.8) hade berott på en religiös tilldragelse. Detta var något helt annat.

Det regnade under natten, vilket var oroväckande, men när jag traskade iväg mot bussen efter 4 på morgonen var det uppehåll. Det var sagt att man skulle vara vid bussen 4.30, och flera var det, men bussen visade sig då redan vara överfull av sovande människor, som låg huller om buller om varandra på bänkarna och golvet och sov inbäddade i sina sjalar och filter. När då passagerarna propsade på att få inta sina platser utbröt naturligtvis ett fullständigt kaos i form av en storm av gräl och tjut och protester så att bussen hotade sprängas. Människorna som sovit i bussen visade sig vara passagerare utan biljetter.

Jag hade inte fått en bättre plats än 39 nästlängst bak, men jag hade fått mitt fönster på höger sida, vilket var huvudsaken, så att jag kunde fotografera. Omkring mig och på alla platser bakom mig satt en stor familj om minst tjugo personer med mest fruntimmer och småbarn. Det var rena barnträdgården. Jag kunde inte se fler än två fäder, medan kvinnorna var i överväldigande majoritet. En mycket ung liten pappa satt bredvid mig med en treårig son och kanske fjortonårig dotter. Hon blev problemet.

Från början insisterade de på att hon skulle få sitta vid fönstret, men jag vägrade. Jag hade min sittplatsbiljett, de var utan, och jag ville fotografera. Problemet var att hon var bussjuk. Hon fick sitta närmast mig, och varje gång hon fick ett anfall måste jag hiva ut henne halvvägs genom fönstret för att låta henne ulka och dregla och ropa på Ulrik och ha sig med de oaptitligaste tänkbara läten, och detta pågick hela resan, så att ett antal bildmöjligheter gick förlorade för mig – man kan inte fotografera med en spyende tonåring i

knät. Helst hade jag velat hiva ut henne hela vägen genom fönstret en gång för alla, men de möjliga konsekvenserna avhöll mig.

Hela familjen var från Delhi. Det var Delhibussen som skulle hela vägen till Delhi från Leh, och man frågade sig vad sådana slättmänniskor och typiska enkla hinduer gjorde uppe i Ladakh. De förstod att jag måste få hålla min plats för att få fotografera, men flickan var den enda bussjuka i hela bussen, och naturligtvis måste just jag, som behövde mitt fönster för fotografering, få henne på min lott. Jag var för övrigt den enda utlänningen på bussen.

Det snöade omkring det första passet (Tanglang La, 17582 fot), vädret var mulet och kallt, men snöfallet var försiktigt. På vägen ner från passet fick jag syn på en sällsam gäst som stod och vaktade bara ett tjugotal meter ovanför vägen. Det var en livslevande underbart vacker varg i nästan kamouflagefärg mot klipporna och omgivningen i brunrödvit päls. Den undrade säkert vad det var för en galen cirkus som åkte utför.

Bilvrak prydde vägen i vanlig ordning, mest truckar och militärfordon men även pajade bilar och till och med en kapsejsad ångvält. Att få den att gå igen och på fötter såg ut som den yttersta omöjligheten.

Längre ner såg vi också en flock antiloper, tyvärr på så långt håll att det var omöjligt att avgöra arten, och mellan Pang och Sarchu även en betande flock vildåsnor. Fastän vädret var tämligen misslyckat var öknen oerhört vacker just för att det hade snöat. Bergen mot Tibet var helt snötäckta av färsk gnistrande snö, som mot bakgrunden av den färgstarka öknen i alla regnbågens färger som blått och rött och grönt och gult och grått i mjuka, svaga och ljusa nyanser erbjöd ett överväldigande slags landskap av skönhet i bara klippor och berg. Tyvärr var det omöjligt att fånga i flykten i kameran.

Vid Sarchu fylldes bussen till bristningsgränsen av en ny omgång passagerare, så att vi blev minst 70 – alla de nya fick stå. Trots snö och överbefolkning nådde dock bussen fram till Keylong till 7 innan det var mörkt. 14 timmar är det optimala för denna bussresa på 375 kilometer och över tre-fyra pass på över 5000 meter längs vägar som förbättrats avsevärt under åren men fortfarande är milt sagt skakiga. Dock slipper man numera de oändliga långtradarköerna vid passen.

Bara två västerlänningar syntes till på hela vägen. Den ena var en ung dam i sällskap med en lokal guide som hon talade lokalspråket med. Hon måste ha vistats länge i Indien. Hon steg på i Leh men steg av igen förrän jag hunnit prata med henne. Hon skulle upp till Tso Moriri med sin guide långt från Pang.

Den andra steg på i Keylong, och vi hann växla några ord, men han steg av i Gramphu för att bege sig till Spiti.

I Keylong sov jag hos de tibetanska bröderna för 40 rupier och hade en ordentlig tibetansk middag med massor av te för 45. Detta var min billigaste dag hittills: 140 rupier eller lite drygt 20 kronor.

del 20: *Måndag morgon vid Rohtang.*

Det var en mycket råkall morgon med bara mörka moln, vilket från början gav värsta möjliga utsikter för dagen, och vilket förstörde mina chanser att kunna fånga den vackraste delen av Lahaul på min kamera. Flickan som spytt hela gårdagen i min famn hade nu fått

sätet vid fönstret bakom mig – att familjen inte tänkt på det tidigare, men denna dag spydde hon typiskt nog inte en enda gång, fastän det blev en mycket lång dag.

I Kokhsar mötte jag två unga engelskor som just kommit över Rohtang och var på väg mot Leh med minibuss, som skulle göra hela trippen på en dag. De var redan färdiga. Rohtang hade knäckt dem, och mitt glada budskap att de bara tillryggalagt en femtedel av resan och att det väntade dem tre pass till, alla högre än Rohtang och varje pass högre än det tidigare, bidrog knappast till deras goda humör. De kunde inte ens äta någonting och såg mig frossa på min omelett som om de inte trodde det var möjligt att någon alls kunde ha någon aptit denna gråkulna dag av bara umbäranden och katastrofer. (Den 1 september, denna måndag, startade även det andra världskriget och upplevde Tokio sin värsta jordbävning 1923.)

Vädret hade varit instabilt hela resan, och i Nubra hade jag haft de första frostkänningarna, varför jag skyndat på med att lämna Ladakh. På väg ner för Rohtang snöade det tydligt på bergen mitt emot. Det var för tidigt att tala om vinter, men risken var att hösten skulle komma tidigare i år. De två stackars redan färdiga och sjuka engelskorna var väl sent ute med sin resa till Leh.

Men vid Khoksar bröt solen fram, och uppstigningen för Rohtang blev trots den rågråa morgonen en oerhörd upplevelse igen. Även på andra sidan Rohtang lovade vädret inte bli sämre, men när vi passerat Marhi, den första byn efter passet, greps jag av onda farhågor när jag blickade ner.

Det är delen mellan Marhi och Kothi, en mil längre ner, som är den försåtliga i Rohtangpasset. Det är där skogen tar sin början, och jordskredsrisken är överhängande på ett flertal ställen här. Det märktes att det hade regnat mycket, ty jordskreden var många, och överallt där vägen inte var asfalterad var den bara grötig gytta. Vad som väckt min oro var ett antal truckar som jag sett stå och vänta i en lång stillastående kö långt där nere.

Farhågorna besannades fullkomligt. Kön var oändlig. När vi lämnade bussen för att se vad som stod på möttes vi av en caterpillar som med vajer bogserade en truck upp för en lervälling till backe. Det gick oändligt långsamt. Kanske hundra truckar stod i kö. Om de skulle dras upp en och en på detta sätt skulle det ta hela dagen.

Det var armén som hade satt in vägröjarn med larvfötter. Tydligen hade kön redan hunnit växa under några timmar medan truckarna slirat i dyn och man väntat på caterpillarn. Lyckligtvis visade sig ändå de flesta kunna ta sig upp för egen maskin en i sänder under ett oändligt slirande meter för meter med stenar omedelbart placerade bakom hjulen så fort motorn sloknade. För att det skulle gå fortare gick caterpillarn slutligen in och skuffade upp de fordon som fastnade. Så höll det på i tre timmar.

Ett sådant tröstlöst evigt väntande är mycket mera tröttsamt än en hel dag i buss som ändå går framåt. Efter att ha väntat i tre timmar på att trafiken uppåt skulle gå igenom blev det äntligen ändrad färdriktning, så att nedåtrafiken kom i gång. När vi körde förbi alla de som ännu väntade räknade jag till 142 fordon, mer än 90% truckar, alla groteskt överlastade, som alla en och en skulle sladda upp för gyttebacken, som för varje nytt sladdande fordon skulle bli mera gytta och mindre väg. Samtidigt hotade nya regn och oväder från väster, och det började precis regna när vi kom igenom.

De 107 kilometrarna från Keylong till Manali över Rohtang skall inte ta mer än fem timmar men tog nio. Klockan fyra var jag framme i Manali mera slagen än välkomnad.

Det visade sig även slå in på mitt gamla hem: en ny talang hade anställts som visade sig vara en ödesdiger pedant. Den förre hade måst lämna för sin hustrus nedkomsts skull, i och för sig ett giltigt skäl, men ersättaren var förödande, vilket hans goda kunskaper i engelska bara gjorde värre. Han hade en förolämpande attityd mot gästerna, ständigt sur och aldrig med ett leende och därtill arrogant. När jag bad om en kopp te den andra kvällen före klockan 9 låg han och tittade på TV och vägrade göra något fastän köket var öppet och strålade av ljus. Dessutom fuskade han. En kopp te kostade 6 rupier, en halv kanna tre för tre koppar kostade 15, och en stor kanna te för fem koppar kostade 25. En halv kanna från honom gav bara två koppar och en hel bara tre. En gång beställde jag en hel kanna, och han gav mig en halv (två koppar). Ändå hade han fräckheten att vid sluträkningen kräva mig för två hela kannor fastän han bara gett mig halva. Jag har aldrig tidigare i Indien behövt gräla om en slutnota.

Min gamle värds riktiga hjälpredda kom förbi ibland, och sista kvällen gav han mig en extra kopp te, som jag tolkade det, för att gottgöra sin yngre kollegas förödande pedanteri. Nästa morgon, när jag skulle ta bussen, krävde mig pedanten på extra 6 rupier för den koppen.

Detta gav naturligtvis en dålig eftersmak av Manali, så att jag övervägde att inte komma tillbaka hit i november, hur underbart Vashisht än hade varit. Jag hade fått mina två dagars välbehövliga vila men bittert fått smaka på motsatsen till den underbara gästvänligheten i Ladakh, där det aldrig rått någon teransonering eller något tebedrägeri. Så mycket som jag njöt av teet i Indien var det att beröva mig den glädjen ungefär det mest fatala en indier kunde göra – och det i Manali, som jag alltid lärt mig älska som ett av mina indiska hem.

del 21: *Äntligen till rätta*

Alltid då och då undrar någon varför jag under mina tjugo resor i Indien aldrig har lärt mig hindi eller något av lokalspråken, som nepali och tibetanska. Hur väl befogad frågan än är så är svaret enkelt: jag kunde bara lära mig språk bokstavsvägen, teoretiskt med att läsa och studera. De grekiska och ryska alfabeterna beredde mig inga svårigheter, men värre var det med det hebreiska och indiska, där ingenting stämmer med våra bokstäver. För att lära mig dessa språk måste jag alltså börja från början med att lära mig bokstav för bokstav. Jag gick bet på hebreiska, för där fanns för många olika k- och ch- bokstäver (*ach-laut*) som det inte gick att skilja på varken fonetiskt eller som bokstäver, och dessutom var allting baklänges. Hindi har ännu fler bokstäver än ryskan, och dessutom talar bara hälften av alla indier hindi. Till exempel här i Himachal Pradesh talas ett lokalt språk som är en blandning av nepali, kashmiri, hindi och tibetanska, och få talar därför hindi här. I Nepal med Darjeeling och Sikkim talas mest nepali, och med denna enorma språkförbistring över hela Indien är faktiskt det engelska språket det enda som håller landet samman, ett språk som alla kan uttrycka det väsentligaste på och ett språk som jag redan behärskar. Jag känner många som lärt sig hur många språk som helst men aldrig lärt sig något av dem ordentligt.

Jag har föredragit att lära mig svenska och engelska ordentligt och i tredje hand italienska och att hålla mig till och koncentrera mig på dem. Min skolfranska och tyska har jag aldrig haft någon större användning för, ryska ännu mindre, medan latinet och grekiskan alltid har varit mig till hjälp. Det räcker så.

Efter den katastrofala ovälkomsten i Manali tog jag bussen till Dharamsala tidigt på morgonen i hopp om att kunna komma fram före kvällen. Det lyckades. Som reskamrat hade jag en ung man från Toronto, hur grön som helst och fullständigt omogen och insiktslös. Han var full av beundran för Kina och dess kapitalistiska frammarsch (med en syndaflod över världen av skräp, främst leksaker, som kunde vara giftiga: ingen bidrar så mycket till skräpsamhällets omsättning av skräp som Kina) och var ett typiskt offer för det skenande bedrägerisamhället, som bara lever på folk som villigt låter sig bedragas.

Regnovädren hade gått hårt åt Himachal: vid ett tillfälle passerade vi en bro, där det stod: "Bron skadad. Tyngre fordon kör över på egen risk." Det var ju vänligt att varna i förväg. Man väntade sig nästan en skylt även på andra sidan med texten: "Vad var det vi sa!"

Regnet hade även hunnit upp mig i Manali, sista dagen ertappades jag utan paraply uppe i Vashisht på väg ner för den slippriga stenstigen när ett nytt ihållande regn tog en med överraskning, och resan ner till Manali blev våt, men sedan började det klarna.

Återkomsten till Dharamsala (McLeod Ganj) blev ett leende triumftåg. Alla mina gamla vänner bland tibetanerna fanns kvar och välkomnade mig hjärtligen. Här var man åtminstone välkommen. Min värd på "Green Hotel" sade till och med att det var som om jag hade lämnat igår. Alla enkelrum var upptagna, men han gav mig ett fint dubbelrum för nästan samma pris.

Vad som var nytt var att min värdinna varnade mig för inbrott, att alltid hålla dörren låst och fönster stängda, att aldrig lämna värdesaker kvar i rummet, och så vidare. Tydligt varnades alla gäster på samma sätt.

Även i Manali hade den ökande kriminaliteten varit påtaglig. En av Greenlands gäster, en tysk på motorcykel, hade blivit bestulen på pengar, kamera, pass, allt som en narkoman kunde skaffa sig kontanter på. Tysken hade gått till polisen, men bara genom mutor hade han fått polisen att agera, och de hade faktiskt fått fast tjuven. En annan sak var om han kunde fällas i en dyr och segsliten rättegång.

I Vashisht hörde det till den naturliga självklara ordningen för dagen att folk gick och skördade hampa (hasch), som växte fritt, och satt öppet och rökte i grupper offentligt vid själva huvudgatan. Man menar att hasch är hälsosamt, det har medicinska egenskaper, det utvidgar hjärnan och förhöjer medvetandet, det kan till och med lindra hjärtkrämpor, medan man ignorerar bieffekterna, hjärnskadorna, psykoserna, kriminaliteten, det besatta beroendet och konsekvenserna av alla dessa negativa följder. Frågan är om det alls lönar sig att ägna sig åt något som är så väldigt mycket på både gott och ont. Jag vet inte, för jag prövade aldrig på det – varje form av rökning bjöd mig alltid emot, då jag aldrig haft mer än bara två lungor.

Som kontrast upplevde jag Dharamsalas McLeod Ganj direkt som en positiv krutdurk av dynamisk konstruktivitet – studenter och lärare överallt, kurser och yogainstitut i varje

gathörn, massageinrättningar i stort sett varje hus, hälsa och blomstrande välstånd, och god hälsosam mat överallt – inga onödiga kryddor för att dölja bristen på näring och smak.

Jag firade naturligtvis rejält min återkomst efter nio månader med dubbel middag och kaffe med *brownie* hos Nick efteråt – en middag i tre restauranger, samtidigt som jag med spänning såg fram emot Johannes entré, som skulle ske någondera av mina tre dagar i Dharamsala.

del 22: *Tandläkaren i Dharamsala.*

När jag gick upp till Triund i ottan och vidare upp till Snow Line träffade jag ideligen igen gamla bekanta, bergsmänniskor som bodde helt eller delvis här uppe så lång tid av året som det var möjligt, i princip från april till december. I år hade regnen varit ovanligt besvärliga. Monsunen hade börjat för tidigt och hållit på oavbrutet i 6-7 månader, och i Bihar hade två miljoner blivit hemlösa, under de värsta regnen hade de samlats i tiotusental uppe på de små kullar som funnits i det platta slättlandet och vägrat komma ner och hellre svultit. Om det hade regnat i Manali, så öste det i Dharamsala varje dag från 12 till 5 – det gällde att ta vara på morgnarna.

En schweizare var där uppe vid Snow Line, den första för min resa i år (om man bortser från det franska paret från Genève), men han var tämligen rädd och försiktig och tålde inte höga höjder. Även Greg, min kanadensare från Toronto, hade ryst inför den eventuella skräckresan Manali-Leh: "Om man måste passera pass på över 5000 meter kan man ju dö!" Han var rädd för allt och särskilt för tandläkare. Han var tvungen att besöka en tandläkare i Dharamsala för att fixa en jacketkrona och var livrädd: "Om han lämnar någon enda liten bakterie kvar där i tanden kan man ju dö!"

Min andra och sista visdomstand hade gett mig två besvärliga inflammationer i april och juni, den senare med feber, som jag framgångsrikt bekämpat med whisky, men en veckolång whiskykur är jobbig. Förra året hade Halvar, min reskamrat från 2006, framgångsrikt låtit dra ut en visdomstand i Dharamsala, varför jag tänkt göra det samma för samme tandläkare.

Han tog bara 100 rupier (15 kronor) för konsultation och lyckades visa för mig att min visdomstand var alldeles svart. Diagnosen var enkel. Utdragning eller reparation. Kunde den repareras? Naturligtvis. Och han gjorde det.

Han fick borra upp nästan hela tanden och använde av princip aldrig bedövning. Det märkliga var att han gjorde det så skickligt att absolut ingenting kändes. Han borrade och borrade, och jag fick spotta ut munfull efter munfull av rester av tandröten. Så fyllde han den, och allt var klart. Han visade för mig tandens nya utseende i tandspegeln. Den var vit igen. Sluträkningen gick på 700 rupier (drygt 100 kronor).

Han undersökte även resten av munnen och konstaterade att jag hade ett antal gamla amalgamfyllningar som borde förnyas, då de var slitna och kunde börja avge metall och kvicksilver till njurarna och hjärnan. Kanske detta delvis kunde vara en källa till mina huvudvärksproblem. Jag lovade tänka på saken och skulle gärna konsultera honom igen, kanske just för att byta ut de gamla skrotfyllningarna nästa gång i november.

Så dök Johannes upp från Pathankot direkt från Kashmir. Jag kunde tyvärr inte erbjuda honom en säng för natten, då jag just fått bytt till ett billigare enkelrum. Han var sig lik och tog förnöjd in hos munkarna på Lhasa.

Han hade inte så mycket att berätta som jag inte redan visste. Han hade engagerat sig ordentligt i det nya problemet i Kashmir, där hinduer exproprierat land för hinduiskt religiöst bruk från muslimerna, vilket gjort muslimerna ifrån sig och utlöst blod och våld i Jammu. Än mera hade han engagerat sig för muslimerna i Turkestan (det kinesockuperade Sinkiang, där befolkningen är turkiska muslimer, som kineserna förtryckt och försöker tränga bort genom kinesisk massinvandring och bortrövande av hittills åtminstone 240,000 kvinnor för tvångs-slavtjänst i Kina och tvångs-äktenskap med kineser, för att dessa sedan skall tvångsflyttas till Turkestan, alltsammans led i långsiktig etnisk rensning.)

”Är det då så konstigt att muslimerna reagerar? Är de inte människor, bara för att de är muslimer? Sovjetunionens fall utlöstes genom dess fatalaste misstag att ockupera Afghanistan och därmed vända hela den muslimska världen emot sig från Marocko till Filippinerna, och en fjärdedel av Sovjetunionens befolkning var muslimsk. Man kan faktiskt härleda Sovjetunionens upplösningens kedjereaktionens begynnelse till ryska soldaters bombning av moskéer i Afghanistan och deras användning av Koranen till skitpapper. Religion när den lever är det heligaste som finns och har en exceptionell förmåga att förena folk, som vid andra världskriget i Ryssland till och med under Stalin när Hitler invaderade. Om Kina genom sina övergrepp i Turkestan under 60 års tid lyckas få den muslimska världen med alla dess terroriströrelser emot sig är det inte att undra på och knappast mer än vad de förtjänar.

Muslimer skiljer sig från andra samfundets troende genom att de är besatta av en inre oro som hindrar dem från att, som kristna och buddhister, stänga in sig i kloster bara för att tänka, kontempera, meditera och bedja och begrava sig i ett slags fängelse av förnöjsamhet som förser dem med behagliga skygglappar mot verkligheten, som ju bara kan ha en menlig inverkan på deras fredliga idealism och strävan efter harmoni och frid. Nirvana är en illusion. Det finns inte, utan det finns bara verkligheten, och nirvana är bara illusionen om den evigt bestående verklighetsflykten. Den kan synas vacker och attraktiv, men den fungerar inte.

Vad jag har svårt för med buddhisterna är just deras fåfänga strävan efter den bestående självgodhetens illusion, de flesta klostermunkar ägnar sig däråt, medan det finns inga människor jag vördar högre än de buddhistiska munkar som öppet tar ställning och går ut och demonstrerar, som de burmesiska initiativtagarna förra hösten. Terrorism ligger inte för buddhismen, lika litet som för kristendomen, medan det sociala engagemanget i stället är deras främsta källa till moralisk energi och pånyttfödelse. Och det är den vägen de måste vandra med eftertryck. Liksom judarna aldrig upphör att påminna om Förintelsen och dra fram nytt material därifrån, publicera nya dokumentationer och göra nya filmer, så måste tibetanerna och uigurerna ständigt på nytt hålla upp de kinesiska övergreppen för världens spegel och kinesernas förlorade ansikten i de fortgående, långsamma men metodiskt långsiktiga och effektivt förödande folkutrotningarna genom deportation, koncentrationsläger, försvinnanden i fångelser och massteriliseringar och tvångsaborter av kvinnor och mödrar, den omfattande 90-procentiga kulturförstörelsen, de ständiga

trakasserierna och förödmjukelserna av folken i deras eget land där de metodiskt reduceras till sekundära medborgare om de får lov att vara medborgare alls, tvångsinterneringen av fria nomader i cementghetton där de går under, och så vidare. Katalogen är ändlös, och just genom att den aldrig tar slut bör man aldrig upphöra att läsa upp den, då dess innehåll är ständigt mera hårresande. Det är nazimentaliteten, det socialistiska arbetarpartiets rasistiska fascistdiktatur i nya mer raffinerade, mera långtgående, mera manipulativa, mera försåtliga och mera bedrägliga former, vars medel bara är lögnen i form av bländverk och bedrägeri ämnade att föra hela mänskligheten bakom ljuset.”

Vi satt och diskuterade dessa problem mitt under pågående åskväder och slagregn i ett av Dharamsala-McLeods mera sjabbiga kaféer i skenet av stearinljus, då strömmen hade gått inför det massiva åskvädrets kvällsupplysande fyrverkeri av blixtar. En åskknall verkade slå ner inom mindre än en kilometer, kanske bara två hundra meter. Vi får kanske veta om eventuella skador i morgon.

del 23: *Farväl till bergen.*

Johannes begav sig vidare i gryningen, och jag begav mig upp mot Triund trots de molniga skyarna. Redan i början av uppstigningen började det regna. Det regnade sedan hela vägen upp och var kallt. Flera gånger måste man stanna och tveka inför att fortsätta i detta tröstlöst trista väder eller inte, men varje gång beslöt man att fortsätta lite till, och så var man uppe.

Min unge vän från Bihar hade haft en fruktansvärd natt där uppe. Han berättade att blåsten hade kommit med full kraft från norr, och han trodde hela hans hydda (hopfogad av plastsjok, tältduk, rep och pinnar) skulle blåsa ut över kanten. Lyckligtvis hade bara ett rep slitits av, men det hade varit nära ögat.

Bergen var fullkomligt snötäckt, och det var precis som om vintern redan börjat – den 6 september. Att fortsätta vidare upp mot *Snowline* med stigen sumpigare än någonsin och kanske vadande i snö var inte att tänka på. Det var bara att gå ner igen, och sedan regnade det hela vägen ner också. Ändå mötte man en del hurtiga frisksportare på väg upp, en ung man till och med i T-shirt och utan paraply, och även gamle Lakka från *Snowline* var på väg upp för att stanna där.

När man väl kom ner upphörde regnet, och på eftermiddagen kom solen fram, så att man äntligen kunde sitta och njuta av kaffe med *brownie* på Nick's café's stora öppna veranda.

Dalai Lamas äldre bror hade plötsligt avlidit i sitt hem i Amerika, varför alla butiker i Dharamsala plötsligt stängde för att respektera sorgen, varför alla mina uppköp (av böcker och presenter hem) helt kom av sig. Det var dessutom lördag, och vem visste vad som skulle vara öppet på söndagen?

Clay var en liten mexikan som jag stötte samman med på Nick's café då vi tvingades dela bord under oväderskvällen då allt inomhus var fullsatt. Han var gränslöst pratsam medan hans fru i lika hög grad var tystlåten, så de kompenserade mer än väl varandra. De var gifta men barnlösa, då de var alltför upptagna med att leva och resa för att hinna ha något

familjeliv. De hade just kommit ner från Pakistan, Baltistan, Karakoram och K2 och var mycket ivriga med att samla information om Manali och Ladakh, så att jag var *gefundenes Fressen* för dem.

Han hade varit helt betagen av höglandet i Pakistan, där 7000-meterstopparna var lika vanliga som alper i Schweiz och där livet, mentaliteten och folket var helt annorlunda från det indiska Himalaya. Där fanns ingen reguljär busstrafik, utan det enda framkomstmedlet var tummen – man fick lifta sig fram hela vägen från Gilgit norrut. K2 var inte alls något imponerande berg. Det var bara en topp omgärdad av ett batteri av andra toppar, där K2 dock stod för sig och var något högre och spetsigare. Clay medgav att det var ett farligt berg, då ingen kunde förutse vad det kunde hitta på i gränslöst nyckfull försåtlighet. Att bestiga K2 var bara dumdristik fåfänga, medan det gränslösa bergslandskapet där omkring med hela Karakoram, Baltistan och Rakaposhibergen från Gasherbrum och Masherbrum till Nanga Parbat var en fullkomligt hänförande sagovärld av skönhet utan motstycke. Det var i detta land som det ännu förekom blonda blåögda ättlingar till Alexander den Store och hans makedonier och som en av Kiplings allra bästa rövarhistorier, "Mannen som ville bli kung", handlar om. Det förekommer ingen turism, utan allt är vilt och otillgängligt.

Johannes bekräftade Clays uppgifter då han vid flera tillfällen frestats att närmare undersöka det. Han menade, att det landet, om något land i världen, kunde det vara värt att förlora sig i och försvinna i.

Clay visste inte, att dalen österut från K2 småningom utmynnar i Nubradalen tio mil längre nedåt. Ännu långt inne på Pakistan-ockuperat område förekommer det lamaistiska tempel och kloster.

Med Johannes hade jag också diskuterat mitt tandläkarbesök, och han hade bara gott att säga om den tandläkaren. "Han arbetar snabbt och effektivt, gör precis bara vad han skall, är sakligheten själv och är noga med att låta patienten veta allt vad han tänker om patientens tänder. En bättre tandläkare kan du knappast få i Indien."

Tandläkaren hade också påtalat det väsentliga med, att varje naturlig del av kroppen är omistlig, så långt det går, inklusive tänder, blindtarm, hårväxt och naglar. Därför bör man aldrig klippa sig mer än nödvändigt (hår, naglar och skägg av enbart praktiska skäl) och aldrig dra ut en tand förrän det visar sig nödvändigt, då alla tänder i munnen behöver varandra för käarbetets jämvikt och balans – inklusive visdomständer.

"Därför klipper jag mig så sällan som möjligt," sade Johannes, "liksom alla fria tibetaner."

Därmed är det inte så mycket mer att tillägga. McLeod Ganj invaderades dessa dagar av en zigenarmarknad, som helt fyllde och täppte igen den ena av McLeods gator med rena syndafloder av skräp och krimskrams, mest kinesiska barnleksaker och billiga fruntimmersprydnader, samma bjäfs i stånd efter stånd längs hela gatan, som om firandet gällde monsunens äntliga avslutning, som dock när som helst kunde börja blåsa och forsa igen med förödande åska och blixtar som på ett ögonblick kunde ställa till med fullständig oreda längs hela gatan och förvandla hela cirkusmarknaden till ett enda oframkomligt kaos av lös bråte...

Sista morgonen gick jag upp till Triund och *Snowline* igen för ett sista farväl till bergen. Jag hade nästan bjudit dem ett huvudsakligt farväl vid passerandet av Rohtang, när jag

lämnat Ladakh och Lahaul och de stora bergen bakom mig, men de små bergen återstod. Vädret var inte vackert men i varje fall fritt från regn. Min unge vän från Bihar bjöd mig på citronte till avsked, som han vägrade ta betalt för, medan jag lovade att försöka hitta ett par bättre skor åt honom i Sverige till nästa gång.

Därmed var fortsättningen på resan redan inledd, om 50 dagar skulle jag vara tillbaka här i Dharamsala och McLeod med förhoppningsvis ett par ordentliga skor åt bergsvaktaren. Det var bara att se fram emot och längta efter nästa mugg undergörande citronte uppe vid Triund i bättre väder med helst just det välgörande solsken som man bara finner i Himalaya och ju högre upp, desto bättre.

del 24: *Avslutning.*

Resan var lätt att summera: det hade varit en av mina bästa resor någonsin trots det kritiska vädret. Mest förvånande hade min hälsas stabilitet varit – förra året lämnade jag Ladakh som ett vrak efter en skräckinjagande plågsam ensidig torr lunginflammation, som det tog en och en halv månad att återställa sig ifrån, medan i år hälsan bara hade blivit bättre hela tiden. Varje utmaning, trek och höjd och pass hade klarats med lätthet medan bara fötterna tagit stryk, vilket tyder på ett mera aggressivt trekkande än tidigare. Jag hade aldrig trekkat så mycket i Himalaya förut på någon resa.

De 200 pund jag växlat till mig 16,000 rupier för hade precis räckt till – det var inte mer än 2400 kronor. Därmed uppgick hela resekostnaden (34 dagar) till bara knappt 9000 kronor. Reserven hade använts till mitt tandläkarbesök i Dharamsala och till beställningar hemifrån, men även inklusive dessa extra utgifter hade resan inte kostat mer än 9000 kronor allt som allt.

Jag tog den vanliga nattbussen ner till Delhi igen, som fick punktering i gryningen – bara den andra punkteringen på hela resan. Den första hade inträffat på vägen ner från Rohtang.

I Mauna Ka Tilla fann jag mitt gamla slusslokal *Lhasa House* igen, där jag kunde tvätta av mig, klippa mig och byta kläder. Jag skulle ju vara representativ så fort jag landade i Göteborg igen. Jag fick samma rum uppe på taket där jag kunde njuta för fulla muggar av min sista indiska dag i solsken och värme.

Min taxichaufför körde som en vansinnig till flygplatsen och grälade med så många andra bilister på vägen han kunde. Flygplatsen *Indira Gandhi International* fungerade efter ombyggnaden plötsligt häpnadsväckande effektivt. Det var ett utmärkande drag för hela resan: allt fungerade bättre, i synnerhet kommunikationerna.

Skall man ta fram det sämsta under resan var det tråkigaste av allt en observation jag gjorde under vandringen från Likir till Themisgang. Strax före Sumdo kom jag fram till en plats där en trekkingtrupp hade haft en vilopaus. De hade haft med sig matpaket i papp. Allt skräp hade de lämnat kvar, pappfodralen, påsar, papper, plast, folie – allt var lämnat på platsen, en förödande vandalisering av naturen av mest slarv, okunnighet, ansvarslöshet och tanklöshet. Och så är det tyvärr för det mesta i Indien. Miljösamvetet existerar inte. Framför mig på bussen från Dharamsala satt det sex stökiga ungdomar. I Kangra köpte de en massa påsar med skräpmat och läsk. Allt slängdes ut genom fönstret, medan deras mobiler skrällde

på för fullt med stresshjärntvättsskvalmusik. Den audiella hjärntvättsplågan har fördubblats sedan alla skaffat sig mobiler och spelar skvalmusik på dem.

En besynnerlighet, som verkar tillta med åren, är min "omvända höjdsjuka", att jag bara mår bättre ju högre upp jag kommer, medan besvären vid återgång till "normal nivå" bara blir värre med åren. Det märktes särskilt i år vid nedkomsten till Kargil (under 3000 meter) och den ohyggliga kontrasten vid nedkomsten till Manali efter Rohtangpasset – resans enda depression förvärrad genom den nya ovänliga uppässaren i mitt hem i Grönland. Bland tibetanerna i Dharamsala blev det bättre medan i stället vädret blev sämre med den kraftiga ovädersstormen.

Höjdpunkterna var Lamayuru med besöket i Ladakhs äldsta kloster i en ökentrek på hög nivå och mötet med Johannes, hur beskt det än var. Hans tålmod med Kina är hårt pressat, "Kinas problem är den ofrånkomliga övergången till demokrati med den lika nödvändiga skrotningen av kommunistpartiet som konsekvens, som inte kan ske utan en plågsam revolutions oöverskådliga prövningar, som bara kan bli värre ju längre den uppskjuts," medan han var lika radikal om inte mera beträffande både Irans och USA:s presidenter, som enligt honom båda måste dras inför rätta som ansvarslösa galningar, medan "massmordet på Himmelska Fridens Torg i Peking den 4 juni 1989 aldrig kan försonas med mindre än att Maos mausoleum jämnas med marken med likvideringen av hela kommunistpartiet."

Även böckerna, medhavda och nyinförskaffade, hade gått jämnt ut med resan liksom pengarna. I Helsingfors uppstod en ny väntan på fyra timmar i gråväder och regn, vilket bara gav näring åt en välbefogad längtan tillbaka till bergen närmare solen. I Göteborg skulle den näringen säkert bara ytterligare tillspetsas. Jag var magrare och friskare nu men skulle säkert påverkas i osund riktning igen genom ett mera hektiskt leverne i Göteborg fram till mitt nästa lyft den 27 oktober.

En sista överraskning, ett sista nytt ansikte på vägen hem: en ung dam från Närpes, som jag hade resällskap med från Helsingfors, för första gången i Göteborg på konferensresa. Jag kunde tacksamt bereda henne en förteckning på dess måsten: Konserthuset, universitetet, humanisten, orgelutbildningen (– hon hörde till musikaliska kretsar i Närpes,) saluhallen, Sun Wall (som billig och god Kinarestaurang), Stadsteatern, Stadsbiblioteket, och så vidare. Hon visste inte att Göteborg var Åbos vänort, hade Sveriges nationalorkester och var Sveriges musikhuvudstad. Hon var mycket tacksam för min ledning. Sålunda kunde jag mildra min egen (vanligen chockartade) hemkomst med att göra den desto mera angenäm för en landsmaninna på besök för första gången.

Det var framför allt rent mänskligt som resan varit en succé med fördjupade kontakter och nya vänner överallt, och inga minus kan väga ner ett sådant trumfplus, som måste bli det bestående huvudintrycket av hela resan. Vad är vilka fysiska strapatser som helst med självsprickor och blödande fötter och tår mot det? Bara kryddor i maten.

6.8 – 9.9.2008